SEVER POP

SCRISORI CĂTRE SEXTIL PUŞCARIU, DIN „PERIOADA PARIZIANĂ”[1]

49.

TELEGRAMA
Pushcariu 23 Elisabeta
Cluj-România [...]

[Fontenay-aux-Roses, 10 martie 1927[2]]

Enquête avec Gauchat[3], Jud[4], Griera[5], Tappolet[6], Jeanjaquet[7]. Rendez-vous lundi Grenoble[8].

Pop

50.

[Carte poştală ilustrată]

Avignon, 16. III 927

Iubite Domnule Profesor,

Primiţi, Vă rog, de aici cele mai bune salutări. Cîştig foarte mult din contactul cu aceşti învăţaţi.

Al DV. devotat
Sever Pop[9]

---

[1] Scrisorile care urmează, toate din anul 1927, sînt selectate din capitolul *Sever Pop* al seriei de volume *Sextil Puşcariu. Corespondenţa primită*, în curs de editare şi publicare la Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu" din Cluj-Napoca. Transcrierea textelor urmează normele stabilite pentru această ediţie.

[2] Pe ştampila Poştei din Cluj: „10 mar 927".

[3] Louis Gauchat (1886–1942), romanist elveţian, dialectolog, iniţiatorul şi conducătorul unui renumit *Glossaire des patois de la Suisse romande*, a cărui publicare începuse în 1924; în 1927, Loius Gauchat era Rectorul Universităţii din Zürich.

[4] Jakob Jud (1882–1952), profesor la Zürich, autor, alături de Karl Jaberg (1877–1958), profesor la Berna, al AIS (*Sprach- und Sachsatlas Italiens und der Südschweiz*), al cărui prim volum urma să apară în 1928.

[5] Antoni Griera i Gaja (1887–1974) a fost elevul lui Gilliéron la Paris. În 1927, Griera era în curs de publicare cu al său *Atlas lingüístic de Catalunya*, pentru care făcuse anchetele între 1912 şi 1922.

[6] Ernst Tappolet (1870–1939), romanist elveţian, cercetător al dialectelor Elveţiei romande; în 1925, publicase, împreună cu L. Gauchat şi J. Jeanjaquet, *Tableaux phonétiques des patois suisses romands*.

[7] Jules Jeanjaquet (1867–1950), romanist elveţian; cf. nota precedentă.

[8] Întîlnirea de la Grenoble nu a fost cu întreaga echipă enumerată în această telegramă; vezi *infra*, **55.**.

[9] Ilustrata mai este semnată de J. Jeanjaquet (1867–1950), L. Gauchat, J. Jacquenot, J. Jud (1882–1952) şi A. Duraffour (1879–1956). Adresa destinatarului: Cluj, str. Elisabeta, 23.

DACOROMANIA, serie nouă, XVI, 2011, nr. 1, Cluj-Napoca, p. 59–91

51.

[Carte poştală ilustrată]

Nîmes, 20. III 927[10]

Iubite Domnule Profesor,

De aici plec mîne la Carcassone. Poate, dacă mijloacele financiare îmi vor permite (asta o voi şti la Carcassone), voi merge să[-l] întîlnesc pe d. Griera la frontiera Spaniei. Contactul cu aceşti savanţi mi-a fost foarte util. E vorba să merg la Barcelona cu societatea, unde voi vizita Institutul Catalan.

Al DVoastre devotat

Sever Pop

52.

[Carte poştală ilustrată]

Barcelona, 23. III 927[11]

Iubite Domnule Profesor,

Sînt aici de-aseară. Azi am făcut o vizită, între altele, şi la Inst.[itutul] de Studii Catalane. Mîne mergem la Taragona cu Griera, Gauchat, Jeanjaquet, Tappolet şi Jacquenot la Taragona[12] [sic], pentru ca să facem acolo o anchetă. Caut să mă informez de felul cum s-a [sic] lucrat Dicţ.[ionarul] cătalan [sic] şi Atlasul şi să stabilesc schimb cu DR. Vom mai face anchetă în 2 localităţi din Catalonia, iar luni plec la Paris, de unde vă voi face un detailat raport despre această excursie.

Transmiteţi Vă rog salutări la D-nii Prof. de la Muzeu. Activitatea Muzeului e privită cu ochi buni. Cu d. Jud am discutat mult chestia Atlasului.

Cu cele mai respectuoase salutări

Al Dv. devotat elev

Sever

Lucrarea a scăpat de foc[13], deci în 3 săpt.[ămîni] voi avea-o.

53.

[Carte poştală ilustrată]

Tarragone [sic], 24. III 927

Cele mai respectuoase salutări de aici, unde am făcut o anchetă supt conducerea d. A. Griera. Plecăm acum la Barcelona.

Al DV. devotat

Sever Pop[14]

[10] Pe ştampila Poştei din Cluj: „26. III. 927”. Adresa destinatarului: Cluj, str. Elisabeta, 23.

[11] Pe ştampila Poştei din Barcelona se distinge: „24 mar 27”, iar pe cea din Cluj: „31. mar. 927”. Adresa destinatarului: Cluj, str. Elisabeta, 23.

[12] La sud-vest de Barcelona, pe coasta Mediteranei.

[13] Este vorba despre *Buts et méthods linguistiques*, care se tipărea la tipografia lui Nicolae Iorga de la Vălenii de Munte, unde avusese loc un incendiu.

[14] Ilustrata mai este semnată de L. Gauchat şi, indescifrabil, de încă două sau trei persoane. Data Poştei din Barcelona: „26 mar 27”, iar a celei din Bucureşti: „31, III, 927”. Adresa destinatarului: Cluj, str. Elisabeta, 23.

54.

Fontenay-aux-Roses, 4 aprilie 1927 [Răspuns: 21. IV. [19]27]

Iubite Domnule Profesor,

M-am întors din ancheta de care V-am scris înainte de plecare. Acum vreau să vă comunic cîteva impresii şi constatări ce le-am putut cîştiga prin contactul direct cu d-nii Gauchat, Jud, Tappolet, Jeanjaquet şi A. Griera. În acelaşi timp, am să vă rog să binevoiţi a-mi comunica dacă acceptaţi trimiterea DR-ei la cîteva personalităţi cărora le-am promis vol. IV.

Am plecat din Paris în 13 martie, la Grenoble, unde era locul de întîlnire. D-l Jud, după scrisoarea primită de la d. Roques[15], mi-a comunicat itinerarul şi mi-a fixat ziua cînd îi pot întîlni. Cum la acea dată n-am primit suma ce aţi binevoit să mi-o acordaţi, m-am adresat Subdirectorului şcolii şi unui prieten: aceştia mi-au avansat suma ce o credeam necesară în această anchetă. Reîntors la Paris, am găsit 1 000 de fr. fr. şi am acoperit în parte datoriile făcute.

Luni dimineaţa (14. III.) am ajuns la Lyon şi m-am oprit de la un tren la altul. Am profitat de această binevenită ocazie şi am vizitat, ce-i drept în grabă, acest oraş, cu aspect deosebit decît [sic] Parisul. Luni seara am ajuns la Grenoble şi [l-]am căutat pe prof. univ. Duraffour[16]. Aceasta m-a primit bine şi mi-a spus că Societatea ajunge la Grenoble la ora 9 seara. Am mers cu el la gară şi acolo, spre bucuria mea, am făcut cunoştinţă cu Gauchat, Jud şi Jeanjaquet.

Aceşti profesori erau însoţiţi de un număr „respectabil” de elevi, de la Seminarul de limbi romanice din Zürich. După cum îmi spunea d. Jud, ei au interesul să dezvolte cît mai mult gustul pentru asemenea cercetări şi găsesc nemerit ca studenţii să participe în anchete alături de profesori. Se pare că scopul principal a fost iniţiarea [sic] studenţilor şi demonstrarea vitalităţii graiurilor populare.

Din seara întîi am făcut parte deplin din grupul lor. Cum erau cam scumpe camerele şi, în general, viaţa la Grenoble, am fost de acord să am, la nevoie, o cameră cu un membru din excursie.

Marţi dimineaţa am mers la Institutul de Fonetică, de la Universitate, unde s-a făcut prima anchetă. Voi căuta să descriu amănunţit cele văzute, fiindcă Vă veţi putea face o idee de ceea ce au făcut şi mai ales de felul cum au procedat amintiţii profesori. Institutul de Fonetică e condus de Duraffour, care, spre mirarea mea, ştie şi ceva româneşte. Anul trecut a avut ocazia să se familiarizeze, luînd lecţii de la un român ce urma cursurile la Grenoble.

Prof. Duraffour mi se pare că nu acordă mare importanţă locului unde se chestionează subiectul. Pentru D-Sa e indiferent dacă îl chestionezi acasă sau în alt loc. Din pricina aceasta a adus subiectul la Institut. Mi se pare că în felul acesta se atacă, fără să se observe îndeajuns, *veracitatea* răspunsului şi, mai ales, se lasă pe planul al 2-lea *obiectele*. Împrejurările, mediul subiectului se reflectează totdeauna în graiul ce-l vorbeşte. Cum aceste dialecte (de lîngă Grenoble) sînt ultimele „rămăşiţe” franco-provenţale, profesorii au impresia că orice se adună e bun. Se poate, însă cu o condiţie: să se adune cu mai mult spirit critic.

[15] Mario Roques (1875–1961) era în relaţii apropiate cu Sextil Puşcariu; fusese ales încă din 1914 membru corespondent străin al Academiei Române.

[16] Antoine Duraffour (1979–1956), specialist în dialectele franco-provensale.

Ne-a făcut, la început, d. Duraffour un istoric succint şi interesant al regiunii Grenoble, mai ales din punct de vedere lingvistic. A arătat cum asupra graiului popular au influenţat simţitor acei „profesori” ambulanţi din Evul Mediu şi chiar faptul că în această regiune au ajuns prof.[esori], mai bine zis institutori, din regiunea Savoie[17], care-i caracteristică prin conservatorism. A arătat că în anchetă Edmont a chestionat, în această regiune, un subiect care nu ştia dialectul.

În vremea cînd ne ţinea el conferenţa, au apărut 2 indivizi: unul mai spălăţel şi mai plin de cumpăt, altul murdar, ca vai de el, şi cam cu mîncărică de limbă. Aceşti indivizi ascultau şi nu se puteau deplin dumeri de ceea ce facem acolo. Subiectul mai guraliv era din regiunea Isère şi avea vîrsta [de] 75 [de] ani. Prof. Duraffour îl caracteriza ca avînd tendinţe de modernizare a dialectului; celalalt, în schimb, era mai „conservator” şi avea cam aceeaşi vîrstă. De la început mi-am dat seama cît de greşit e să pui 2 subiecte faţă în faţă. Cest guraliv completa răspunsul celui dintîi sau îl dezavua, după cum îi trăznea lui prin cap.

Pentru această anchetă s-a redactat un chestionar, pe care-l am şi pe care-l voi aduce în ţară. Nu aduc nici o obiecţie chestionarului, căci aş prea lungi scrisoarea. Adaug numai atît: el a fost făcut în birou, deci nu mă miram deloc cînd subiectul şovăia cînd auzea o întrebare ce nu putea fi înţeleasă în regiunea de unde era. Nu mă miram, de asemenea, cînd vedeam că un subiect ezita să spună o formă de subjonctiv, pe cînd celalalt o spunea cu o convingere cam plină de îndoieli. În tot cazul, chestionarul a fost nemerit întocmai ca şi o cuvîntare ocazională, în care nu cere adevărul supt toate aspectele, ci numai o laturе a lui.

Prof. Duraffour cam *trăgea cu cleştele* răspunsurile. De ce? Am găsit imediat. Unul din subiecte era izvorul nesecat, la care a mers des pentru o lucrare ce o pregăteşte.

Chestionarea se făcea în franţuzeşte şi aşa este redactat şi chestionarul. Cînd „bietul” subiect nu-i da răspunsul ce-l aştepta, el începea să-i vorbească în dialect şi căuta să-i pună în gură cuvîntul ce i l-a spus altădată. Mă gîndeam, cu această ocazie, cît de juste sînt obiecţiile lui Gilliéron[18]. Dialectologii nu spun nimic de această „forţare” a subiectului, gîndesc prea mult la problemele de care sînt preocupaţi în camera de lucru. Faţa prof. Duraffour radia de bucurie cînd subiectul îi da cuvîntul ce-l aştepta şi spunea că acesta este cel voit.

Limba franceză altera răspunsul, mai ales la un subiect care începuse să uite dialectul. De multe ori memoria nu-l ajuta în această scotocire după cuvîntul dialectal. Am putut observa echivocul ce-l produc, în mintea subiectului, frazele neclare, frazele în care unele cuvinte au mai multe înţelesuri, înţelesuri pe care dialectul le redă prin cuvinte deosebite. Sînt, anume în chestionar, pe lîngă acestea, şi altele care nu se rostesc niciodată de ţăran. Regret că ei n-au încercat să întrebe indirect, acolo unde s-ar fi putut.

Subiectul a fost des pus să repete unele răspunsuri. Cu această ocazie am constatat că pronunţarea nu mai era aceeaşi şi că alta e pronunţarea unui cuvînt izolat şi alta cînd el este în fraza *x* sau în *y*.

[17] Regiune din sud-estul Franţei, la graniţa cu Italia.

[18] Jules Gilliéron (1852–1926), creatorul geografiei lingvistice şi autor al ALF (*Atlas linguistique de la France*), a fost profesorul cel mai apreciat de Sever Pop la École Pratique des Hautes Études. La moartea lui, a scis un necrolog în DR, IV, p. 1531–1537; cf. şi *supra*, *Profil biobibliografic*.

Discuţiile ce se iveau între prof.[eso]-ri, în cursul anchetei, evident că făceau ca subiectul să fie şi mai nedumerit. Explicaţiile ce se dau, exemplele cu studenţi, în ceea ce priveşte transcrierea etc., erau în detrimentul materialului. Cîteodată, Gauchat susţinea că a auzit un sunet în un fel, Jeanjaquet în altul, Jud, la rîndul său, în altul. Discuţia începea, subiectul repeta, pînă ce se putea, totuşi, stabili o pronunţare, care, bineînţeles, nu mai era cea adevărată, ci o rezultantă a dorinţei celor trei.

Am constatat cu ocazia asta că oamenii prea bătrîni, în multe cazuri, nu mai au memoria destul de bună şi că ei sînt sau pot să fie păstrători de forme vechi, dar şi *purtători de forme nouă*. Bătrînii primesc formele noi ca o necesitate, reacţiunea se iveşte la cei tineri, aceşti[a] au adesea tendinţe de arhaizare, de reînviere a formelor pe cale de dispariţie. Ceea ce mă miră e punctul lor de vedere, anume ei se interesează de forma cuvîntului, de rostirea lui, şi *niciodată* de sens. Mă întreb, cu ce drept şi pe ce bazaţi putem susţine că înţelesul unui cuvînt, *în dialect*, este tot acelaşi cu cel prin limba literară? Niciodată n-am văzut interesîndu-se de exemple, de sens. Mă tot gîndesc cum am putea insera în cadrele preocupărilor dialectale de pe teren şi o studiere a sensului unui cuvînt. Dacă exemple nu cerem, dacă obiecte nu vedem, atunci desigur dialectologul sau lingvistul „fabrică” înţelesul, după cunoştinţele ce le posedă: el e o fabrică de *unificare* a înţelesului.

Am mai văzut că o chestiune oboseşte subiectul şi că în un ceas se pot chestiona vreo 60 de chestiuni, maximul [sic] 100. În ceasul următor, tot mai puţine: subiectul, neobicinuit cu un încordat proces de gîndire, oboseşte mai curînd decît credeam.

Cînd individul ce se chestionează nu-i agricultor, de ex., el cunoaşte foarte puţin uneltele agricole. Această lipsă de cunoştinţă o mărturiseşte, dacă-i cinstit, dacă nu preferă să spună că obiectul nu se întrebuinţează sau că acel cuvînt nu se aude. Am tot mai mult convingerea că e necesar să se caute în anchetă un subiect „specialist”, pentru fiecare ram de activitate, dacă vrem să dăm mai multă siguranţă materialului ce se adună.

Subiectul se găseşte în o situaţie grea cînd, la o întrebare pusă, el are, ca răspuns, mai multe cuvinte. În acest caz, dacă-i aderent al graiului „modern”, pomeneşte cuvîntul ce se întrebuinţează azi; în caz contrar, declară că acel cuvînt este numai în graiul „tinerilor”.

Din pricina lipsei de timp, nu s-a putut chestiona tot ceea ce s-a prevăzut. Se pot deci considera aceste anchete mai mult ca un exerciţiu.

Aparate de fonetică experimentală nu s-au întrebuinţat. În o discuţie avută cu d. Jud, la Avignon, acesta mi-a spus că nici Scheuermeier[19] nu le întrebuinţează, din pricina dificultăţii de a fi transportate.

Pentru vizitarea oraşului Grenoble ne-a rămas puţină vreme. După prînz am plecat la Avignon, unde am rămas o zi. De minunăţia acestui oraş, cu palatul Papilor, nu mai vorbesc, căci ar însemna să lungesc această scrisoare pre[a] mult şi să reţin de la atîtea preocupări pe bunul meu profesor.

După Grenoble, al 2-lea punct al anchetei a fost Maillane, satul lui Mistral[20].

Subiectul a fost căutat, înainte de sosirea noastră cu o zi, de d-nii Jud şi Duraffour. Noi am mers pe jos 6 km, de la St. Rémy-de[sic]-Provence.

---

[19] Paul Scheuermeier (1888–1973) era anchetatorul pentru Italia centrală şi de Nord al AIS.

[20] Fréderic Mistral (1830–1914), poet, fondator al Societăţii Félibrige (1854) care a dus la renaşterea provensalei ca limbă a literaturii, a publicat un important dicţionar provensal, *Lou tresor dou Felibrige, ou dictionnaire provençaş-français embrassant les dialectes de la langue d'oc moderne* (1878).

E mişcător faptul că am făcut anchetă în chiar satul marelui poet. Am văzut casa unde a redactat Dicţionarul; am constatat însă, din graiul subiectului, că limba franceză şi-a continuat mersul de cucerire în teritorul provenţal, cu toată rezistenţa şi cu toată tendinţa lui M.[istral] de a reînvia un trecut în drum de dispariţie.

Subiectul ales era chiar un văr de al lui Mistral. Un bătrân venerabil, de 75 de ani, cu multă cumpănă la vorbă şi cu mult bun simţ. Deşi ţăran, totuşi avea o cultură cum rar mai întîlneşti.

Şi aici chestionarea în franţuzeşte trezea mai curînd cuvîntul franţuzesc decît cel provenţal.

Chestionarul s-a dovedit din nou defectuos, din pricina autorilor. De ex., chestionînd *chaudière* s-au convins că aici nu există acest cuvînt, decît atunci cînd e vorba de fabrici, şi se pronunţă cu *tz* în loc de *k* (deci formă din nord); terminul pentru *căldare* e *piro*, pe care nu-l cunoşteau anche[ta]torii şi nici nu-l bănuiau. A adăugat subiectul că acolo căldarea nu se întrebuinţează la facerea brânzii, căci oi nu există în număr mare. Un alt caz e cu *plugul*: subiectul nu cunoştea diferitele feluri de pluguri; institutorul a fost cel care a dat detailate lămuriri, căci însuşi ştia lucra pămîntul. E deci important ca subiectul să cunoască „ocupaţiile” despre care „mărturiseşte”, nu *din auzite* sau bazat pe *generale* cunoştinţe, ci după *realitate*. Pentru mine, un nou argument pentru specialist. Exemple ar mai fi: de ex., cuvîntul *taur* există, dar în comună nu-i nici un *taur*, ori *plugul* e tras numai de cai etc. Era cam curioasă împrejurarea cînd anche[ta]torii, cu chestionarul în mînă, vedeau că acesta nu-i tocmai cum l-au tîlcuit acasă, că unele chestiuni sînt de prisos în o regiune, ori că, nefiind atenţi, pot clasa material fals.

În general, mi se pare că nu s-a dat destulă atenţie ocupaţiei subiectului. În dorul de a avea un subiect cît mai *inteligent* şi cît mai uşor de chestionat, s-au mulţumit să ia ceea ce li s-a ivit mai curînd în drumul făcut prealabil anchetei.

Cu această ocazie am constatat din nou că bătrînul (*inteligent*) avea multe cuvinte nouă, care nu erau în graiul altor subiecte, care erau de faţă. Cred chiar că trebuie chestionate cu multă băgare de seamă subiectele de o vîrstă înaintată: ele sînt predispuse să împrumute obiectele nouă repede, cunoscîndu-le utilitatea şi economia de timp; alături de aceste obiecte, în mod natural, şi cuvintele.

Chestionarea a fost făcută de data asta de d. Jud. Am constat că el chestionează mult mai clar decît d. Gauchat. El lasă subiectului timpul necesar, între o chestiune şi alta. Chestiunea i-o pune cît se poate de clar şi cît se poate de bine pronunţată. Cînd subiectul repetă răspunsul, al 2-lea răspuns e menţionat cu un semn special: se face deci cuvenita distincţie între ceea ce iese spontan, aş putea zice, ceea ce se pronunţă întîia dată, şi între ceea ce se pronunţă la insistenţa anchet[at]orului.

Am ascultat cu această ocazie şi cîntece în provenţală, cîntate chiar de venerabilul bătrîn. După-masă am vizitat o fermă. Am rămas uimit de multa asemănare ce există între gospodăria unui ţăran francez şi între una de la noi. De la început trebuie făcută o distincţie: la noi n-au pătruns mult, şi mai ales peste tot, uneltele moderne de agricultură, cum am văzut acolo. Industria casnică de asemenea nu joacă un rol aşa de important ca la noi, cu un cuvînt împrejurările de la noi sînt speciale, nu se găsesc, cum e şi natural, supt *aceeaşi* formă în altă parte.

La acest loc cred că-i necesar să revin la cîteva discuţii avute cu d. Jud, discuţii pe care le supun părerii DVoastre.

La Avignon, i-am cerut informaţii mai precise asupra Atlasului. Ei cred că-l vor publica în curînd, introducând un nou sistem în clasarea hărţilor. Hărţile se vor grupa în mod *semantic*, şi nu alfabetic. În felul acesta, cel ce va vrea să studieze numai termini agricoli îi va avea publicaţi în acelaşi grup, împreună cu un studiu succint unde se vor menţiona şi rezultatele ori observaţiile la care a ajuns anchetorul [sic] pe teren. Tot la acest loc se vor publica şi fotografiile.

Scheuermeier, în anchetă, a notat nu numai răspunsul prim, ci şi celelalte date de subiect, precum şi sinonimele, avînd grijă să facă cuvenita distincţie. D-Sa[21] crede că cele mai bune informaţii le-aş putea avea dacă aş participa cu Scheuermeier, vreo 2 săptămîni, în anchetă. Accentua că numai aşa se pot vedea lucrurile, numai aşa se poate cunoaşte abilitatea şi „dexteritatea” anche[ta]torului, calităţi care s-au format în urma experienţei de fiecare zi. Adăuga apoi că ar fi greşit dacă anche[ta]torii de acum n-ar ţine socoteală de experienţa atît de cu greu adunată de predecesori. Îi vorbeam de eventuale conferenţe, la noi, ale unui anche[ta]tor, conferenţe care ne-ar putea da lămuriri destul de bune. Mi-a spus că nu-i recomandabil să te încrezi în vorbele unui anche[ta]tor: el, vorbind, îţi poate arăta o anchetă ideală, admirabilă, dar grea [sic] de realizat cînd ai realitatea în faţă. Anche[ta]torul trebuie văzut în faţa realităţii.

Discutăm chestionarul şi raportul ce ar trebui să-l facem cu celelalte chestionare. Era de aceeaşi părerea [sic], adăugînd însă că nu-i bine să încercăm prea mult deodată. Un atlas nu-i complet niciodată şi rolul nu-i poate fi acesta. – De mijloacele financiare îmi vorbea că nu-i nevoie să ai la început decît pentru „început”: o asemenea lucrare, odată începută, nu poate să moară.

Mi-a promis apoi că-mi va da cu plăcere chestionarul Atlasului, însă m-a sfătuit că n-aş face rău să trec odată la Zürich şi să văd cum lucrează şi ceea ce-au lucrat.

În ceea ce priveşte Atlasul lingvistic al Italiei, se declara sceptic; nu credea că italienii vor putea duce la bun sfîrşit o anchetă, începută pe o scară aşa de întinsă. Lui i se pare că au un chestionar prea întins şi că aceea variare [sic] a „felurilor” de chestionare e grea [sic] de realizat. Aveam impresia că nu vede cu ochi buni noul atlas italian.

Seara de la Avignon va rămîne o nespus de plăcută amintire pentru mine. Ne-am plimbat, numai amîndoi, pînă la miezul nopţii, supt cerul înstelat şi luna plină, care nu se văd decît rar la Paris. A vorbit el, aproape tot timpul; din cînd în cînd îi puneam chestiuni care mă agitau de multă vreme. De cînd sînt plecat de la Cluj n-am avut o aşa de fericită conversaţie; d-l Roques e foarte amabil cu mine, dar e aşa de preocupat de agendele ce le are, încît abia din săptămînă în săptămînă îi pot fura cîteva momente.

Îmi permit să Vă rog să-i transmiteţi d. Jud o scrisoare de mulţumire din partea Institutului, dacă credeţi şi D-Voastră că e bine. Faptul că am participat la această anchetă i se datoreşte numai lui.

După această seară atît de bogată, au venit cîteva zile triste. Am ajuns la St. Rémy-en-Provence. Cu mine am luat copia lucrării făcute anul trecut. Ştiam că[-i] întîlnesc pe d. Gauchat şi pe d. Jud şi nu vream să le trimit, mai tîrziu, lucrarea ce-i terminată din august. Azi, după contactul cu ei, aş mai putea modifica cîte ceva, pe ici pe coalea. Chiar mi se părea că nu-i bine să-i trimiţi cuiva o lucrare în care critici o metodă, după ce l-ai cunoscut şi ai putut să te convingi că ceea ce ai numit „greşeli” nu sînt tocmai aşa de grave, căci ele au venit fatal: între început şi sfîrşit sînt trei decenii, vreme în care multe concepţii s-au dovedit nu tocmai cele mai bune.

De altfel, părerea mea despre ancheta d-lui Gauchat văd că nu-i tocmai greşită. D-l Bloch[22] şi Roques, în ultimele cursuri, accentuează tot mai mult o rigurozitate a metodei de anchetă. E adevărat că o lucrare nu trebuie judecată cu rezultatele de azi, atunci cînd ea a fost făcută cu decenii înainte; dar nu-i mai puţin adevărat că atunci cînd o utilizezi trebuie să nu uiţi condiţiile în care s-a făcut, căci aceste condiţii trag greu în cumpănă la rezultatele

[21] Adică J. Jud.

[22] Oscar Bloch (1877–1937), dialectolog şi romanist; în 1914 şi 1917 publicase *Atlas linguistique des Vosges méridionales*; autor alături de W. von Wartburg, al unui *Dictionnaire étymologique de la langue française*.

ce încerci să le stabileşti. „Les tableaux phonétiques”, cu care se laudă d. Gauchat, sînt cea mai adevărată oglindă a greşelilor metodei ce au întrebuinţat-o, cum a arătat d. Bloch, cu destulă dreptate.

Aceste consideraţii şi faptul că pot să-mi edific direct, la sursă, părerile ce le-am expus m-au îndemnat să-i dau lucrarea d. Jud. Din acel moment am avut impresia că nu s-a simţit tocmai mulţumit. Vreau să Vă comunic şi discuţia avută după ce a citit lucrarea. Pe mine, de la început, nu m-a supărat ceea ce a spus, fiindcă vedeam că e o umbră de subiectivism în obiecţiile ce mi le aducea şi vedeam că înclina prea mult spre superioritatea teutonă. Bineînţeles, am păstrat cea mai cuvenită rezervă în discuţia avută. Sînt gata să schimb oricînd o părere, dacă m-am putut convinge de contrarul.

Întîia chestiune ce mi-a pus-o a fost: „Ai de gînd să publici lucrarea aceasta?”. Răspunsul meu afirmativ şi informaţiile date l-au cam pus pe gînduri. Să vedeţi însă ceea ce nu-i convenea! La început: o lipsă în chestia anchetei în domeniul retoroman (metoda de anchetă fiind identică cu cea a d-lui Gauchat, n-am crezut nemerit să mai insist), apoi „un pesimism în judecarea rezultatelor anchetelor”. Odată chiar a izbucnit: „Eu, de ex., de ce n-aş fi tot aşa de bun anchet[at]or ca d-ta, în România?” – erà problema anchetei în Italia şi faptul că eu (după atîţia alţii) susţin că indigenul e cel care cunoaşte *realitatea*; el nu rămîne atît de neajutorat ca străinul în faţa „capriciilor” subiectului, el cunoaşte regiunile ţării şi felul de viaţă, el cunoaşte *limba*, mijlocul cel mai puternic pentru ca anche[ta]torul să cîştige încrederea subiectului etc. Sigur că acel „amor” italian, de care vorbeşte Bartoli[23] în proiect, l-a făcut pe d. Jud să vadă părerea mea ca ceva îndreptat împotriva D-Sale. De altă parte, nu mă miră nimic şi mai puţin acest fapt, mai ales cînd el vine de la savanţi care susţin că Gilliéron a fost german şi că acel spirit de organizaţie [sic] şi tenacitate i se datoreşte culturii (!) şi educaţiei (?!!) germane, din Elveţia – aşa spunea odată, în această excursie, d. Gauchat. Cînd eşti mic, *taci* şi *asculţi* şi ai toată libertatea să gîndeşti ce vrei, despre ceea ce se spune. Arătam, în lucrare, tot în legătură cu ancheta d-lui Jud, că procedeul de a nu chestiona decît în puncte nestudiate pînă acum nu-i deloc potrivit şi mă bazam pe ceea ce au scris ei în acel articol din „Le vie d’Italia”[24]. Obiecţia a căutat s-o explice, arătîndu-mi cazuri contrare. Nu mă îndoiesc de ceea ce a spus, dar mi-am zis, în mine: cum pot eu să ştiu ceea ce gîndeşte un individ, dacă el nu-şi pune pe hîrtie gîndul sau ceea ce a făcut? Dacă nu aveam fericita ocazie, i-am zis, să-l cunosc, eu mă bazam pe ceea ce a scris. Am mai adaogat [sic] că nu-i tocmai bine că cei care fac anchete păstrează atîta tăcere; metoda şi lucrul lor, experienţa trebuie să fie cunoscute, pentru ca, bazaţi pe experienţa ce-au cîştigat-o, urmaşii să le poată duce şi mai departe cuvîntul.

În sfîrşit, chestia chestionarului. L-am rugat să-l publice şi am căutat să arăt cît de util e să publici nu numai efectul unei „experienţe”, ci şi cauza; efectul doar e în raport direct cu ceea ce l-a produs; de multe ori am rezultatul *x* numai fiindcă am întrebuinţat chestiunea *y* în un fel oarecare, bine stabilit. A recunoscut utilitatea publicării şi din punct de vedere comparativ: cercetările viitoare devin mult mai uşoare cînd avem la un loc toate chestionarele şi toate constatările anche[ta]torilor.

Mai îndîrjit s-a arătat cînd mi-a vorbit de ancheta „prietenului” Gauchat. A căutat să mă convingă de multul simţ critic şi de cernerea materialului. În un moment de multă

---

[23] Matteo Bartoli (1873–1946) era, în colaborare cu Giuseppe Vidossi (1878–1969), iniţiatorul ALIt (*Atlante linguistico italiano*), cu susţinerea Societăţii Filologice Friulane. Anchetele le făcea Ugo Pellis.

[24] Publicaţie lunară ilustrată editată de Touring Club-ul italian între 1917 şi 1968; în 1927 avea unul dintre tirajele cele mai mari din Italia.

sinceritate mi-a spus: „Ce vrei d-Ta?, poți să obligi pe cineva să păstreze aceeaşi metodă de lucru decenii de-a rîndul?”. E adevărat că ar fi nejust să procedez aşa, dar aş fi parțial dacă, discutînd o metodă care s-a dovedit că nu-i tocmai excelentă, aş păstra o tăcere, identică cu părtinirea, cu subiectivismul. E adevărat că-i un „amestec” de material în Glossaire des patois, e adevărat că au plecat redactorii pe un drum, iar pe la jumătate abia au băgat de seamă că nu-i tocmai cel fericit, că-i un drum prea îngust pentru pretențiile ce le au, că-i nesigur şi, de la jumătate, hai să-l lărgim, hai să-i dăm altă menire decît cea pe care i-o destinasem dinainte.

Îmi spunea că ceea ce-i adevărat pentru membrii corespondenți ai Institutului nostru nu-i acelaşi lucru la cei din Elveția; la ei membrii corespondenți au mai multă cultură, sînt mai deştepți, deci mai meniți pentru asemenea cercetări. E adevărat pînă la un punct, îmi zic eu; însă nu trebuie uitat că un individ care răspunde (un institutor din Elveția cu unul de la noi) luptă peste tot cu aceleaşi greutăți în interpretarea sunetelor. Aş zice mai mult: individul-corespondent de la noi, fiind cu mai puțină „educație” (!), e mai sincer, şi mai ceva, de o capitală importanță: la noi „dialectele” nu mor dinaintea limbii literare, la noi nu-i acelaşi proces de pierdere, ca în Elveția, la noi corespondentul n-a *înviat* cuvinte dispărute, în măsura în care a făcut desigur corespondentul din Elveția. E de prisos cred să aperi ceea ce era aşa de scump altădată şi mai ales să susții că azi mai pot fi bune în un viitor război cetățile medievale. Au valoarea lor materialele prin corespondenți, valoarea lor *informativă*, de primul ordin: dar niciodată nu trebuie încercată completarea lor şi mai ales amestecarea lor cu materialul adunat direct, pe teren: viitorul cercetător trebuie să poată distinge oricînd ceea ce a fost provocat, în condițiuni precise şi *bine* cunoscute, de ceea ce s-a adunat la întîmplare.

În chestia educației de transcriere fonetică, mi-a recomandat d. Jud să[-l] întreb pe d. Jeanjaquet. Aşa am făcut, mai tîrziu, cu altă ocazie. Era chiar de față d. Jud. L-am întrebat pe d. Jeanjaquet: „[Îi] cunoaşteți DV. pe membrii corespondenți?” – „Aşa, întru cît se poate” – „Cum le-ați indicat să transcrie?” – „Prin poştă şi prin scrisori.” – „Cînd ați făcut cunoştință cu ei?” – „La început, cînd i-am recrutat”. – „N-au inventat ei răspunsurile?” – „E greu să constatăm. Pe cît am putut, am completat noi prin ancheta pe teren?” – „V-au dat exemple?” – „Nu întotdeauna.” – D-l Jud, care era acolo, a căutat să[-l] facă pe d. Jeanjaquet să-mi spună că ei [îi] cunosc bine pe toți membrii corespondenți, că au lucrat cu ei etc. Se poate că-i adevărat, dar, dar... d. Jeanjaquet a susținut aceasta numai după ce d. Jud l-a făcut să susțină. Nu mai adaug nimic: convingerea mea e că „Glossaire des patois” e un dicționar unde s-au codificat cuvintele dialectelor romane din Elveția adunate prin corespondenți şi direct şi că materialul atît de diferit, ca origine şi mai ales ca „demn de încredere”, s-a *amestecat*. Glossairul [sic] e un amestec nu tocmai fericit între ceea ce s-a constatat ca material *viu* şi între ceea ce s-a *reînviat*, în dorul de a da un răspuns bogat şi interesant.

M-a invitat, foarte amabil şi cam ironic, d. Jud, să viu la ei şi să mă conving înainte de a scrie. De, e foarte bun sfatul, dar, dacă am fi nevoiți să mergem la fața locului, acasă, la fiecare autor de dicționar, n-am putea să ne formăm o idee necesară decît foarte tîrziu. Dacă voi putea, voi merge la Zürich, dar numai dacă voi putea.

Dicționarul va aduce servicii, cum aduc toate dicționarele, servicii incomensurabile. Niciodată n-am căutat să dovedesc că el nu-i util: ar însemna să nu văd pînă în vîrful nasului. Eu am discutat *metoda* şi mi-am exprimat părerea în ceea ce priveşte o asemenea metodă. Atît!

Discuția a fost interesantă și sper, după alte zile petrecute cu d. Jud, că d-Sa nu-i deloc supărat. E atîta libertate în a-ți exprima ceea ce crezi, încît nu văd nici un motiv de supărare și e bine știut că numai din discuții iese adevărul. La sfîrșit, la plecare (căci d. Jud n-a venit în Spania), d-l Jud a avut cuvinte măgulitoare la adresa mea în o cuvîntare ținută.

Scrisoarea mea ia tot mai mari proporții, Vă rog să mă scuzați. Cred că-i bine să Vă țin la curent cu ceea ce-am văzut și cred că întîmpin, la DVoastră, ca întotdeauna, aceeași bunăvoință părintească. Această scrisoare aș asemăna-o cu un ceas de duminecă, cînd toiul preocupărilor nu-i chiar [mare ?] și cînd stați cu mine de vorbă mai mult. Ce plăcute erau acele dumineci! Cît mă preocupau cele spuse de D-Voastră și cum simțeam tot mai mult în mine dorul de a cunoaște și a aprofunda problemele atinse! Mai e ceva, ce mă îndeamnă să scriu amănunțit: e Muzeul, în numele lui și de el vorbeam totdeauna, e Muzeul de care sînt legat de cînd s-a[u] adus întîile cărți ce azi sînt atît de utile Dacoromaniei, ce-i cunoscută, și va fi, peste tot. Și-n Spania, cum veți vedea. Muzeul era întîiul lucru: în el văd concentrate toate preocupările dialectologice din Țara mea; el e cel care reprezintă mai bine febrila activitate de după Unire. Cînd vorbeam nu tocmai pe contul meu, ci în numele Institutului, cred că-i datoria mea să Vă informez cît mai detailat. De altfel, trebuie să spun că numele DV. peste tot era cea mai elogioasă scrisoare de recomandație [sic] pentru mine; unde spuneam cîte ceva de noi, de filologia noastră, două nume se prezentau: al DV. și al d-lui Densusianu. Acestea sînt chestii [pe] care n-ar trebui să le spun, însă cred că nu veți lua în nume de rău sinceritatea mea.

Am vizitat apoi Les Baux, Nîmes, Arles, Les St. Marie-sur-la-mer (pe coasta Mediteranei o zi; superb!), Tarascon, Muzeul etnografic fondat de Mistral în Arles, apoi Carcassonne Perpignan, aproape de frontiera Spaniei.

Eu, cînd am plecat de acasă, n-am știut că vom pleca și în Spania, din pricina această n-am luat pașaportul și, bineînțeles, banii necesari. Cînd m-am văzut la frontieră și știam că-i vorba de cîteva sute de franci, am *telefonat* la Paris și am primit post-restant pașaportul vizat de Consulatul spaniol și suma necesară. Alături era și curierul, cu o veste tristă: moartea bunicii mele.

Am plecat la *Elne*[25], aproape de Pirenei [sic], unde am anchetat din nou. De data asta a chestionat d. Griera, care ne-a așteptat la Perpignan.

E foarte interesantă impresia ce ți-o faci despre un individ cînd îi citești lucrările. Mai interesantă e însă cea [pe] care ți-o faci cînd îl cunoști. Am rămas mirat cînd am văzut în fața mea un preot catolic, în toată puterea cuvîntului. E de o afabilitate deosebită și de o cumpănire în tot ceea ce spune. Timiditatea cu care-Ți vorbește te cuprinde de la început. Am avut ocazia, la Barcelona, să discut mult cu el, mai ales cînd m-a invitat la masă. Vreme de trei ceasuri am examinat, împreună cu el, materialul pentru Atlasul lingvistic catalan. Cum eram bine inițiat și în tainele artei tipografice încă de la Cluj, n-am ezitat să discut și să privesc cu atenție corecturile Atlasului. Dar despre acestea mai tîrziu; cu descrierea am ajuns abia la poalele Pireneilor.

Ancheta. Elne e un sat interesant și vechi, unde dialectul catalan e în floare și mi se pare că numai el e stăpîn: franceza nu se scoboară așa departe în sud. E nespus de bine să poți asculta un dialect vorbindu-se, un dialect ce-l cunoști numai după transcrierea fonetică, dar nu l-ai auzit vorbit niciodată. Pentru mine a fost de un interes deosebit dialectul franco-provențal, cel provențal, acum cel din Roussillon[26] și mai apoi adevăratul dialect catalan. Chiar în această „schiță” de anchetă, punctele fiind la mari distanțe, puteai observa importanța studierii fenomenelor de limbă pe teren și în formă „cartografică”.

---

[25] Localitate în sud-estul Franței, lîngă granița cu Spania, pe coasta Mediteranei.

[26] Regiune din Franța (Pirineii Orientali), unde se vorbește un grai catalan (rosellonez, roussillonnais).

Cu tot respectul şi cu toată recunoştinţa ce-o am pentru d. Griera, nu găsesc nimic care m-ar putea împiedica să spun că n-am fost şi nu sînt de acord cu felul cum anchetează. Evident că nu trebuie să pierd din vedere faptul că d. Griera era „intimidat” de prezenţa d-lui Gauchat, Jeanjaquet şi Tappolet (care a sosit ceva mai tîrziu, deci nu era cu noi chiar de la Grenoble).

Subiectul era ales, cu o zi înainte, de d. Griera. Era un funcţionar la vamă, aşa mi se pare, de 63 de ani, cu defect de pronunţare din pricina lipsei cîtorva incisivi. Iar nu s-a dat atenţie ocupaţiei subiectului. Din pricina aceasta, confuzii; de ex. chestiunea 82: „faire des sillons” n-a ştiut-o subiectul. De ce? fiincă el n-a văzut brazde, trase de plug, la *cîmp*, ci numai în *grădină*; expresia „a trage brazde” era neclară pentru el, care a petrecut toată vremea numai la oraş.

Dacă ar fi cuprins chestionarul mai mulţi termini tehnici, atunci desigur că eram şi mai mult convins cît de greşită e părerea celor care cred că *un* subiect e suficient pentru o comună. Tot aşa, de ex., cînd a întrebat: „Cum se numeşte clopoţelul oilor?”, subiectul a început să se gîndească şi numai după o reflexie [sic] cam lungă a găsit cuvîntul. De ce? În lexicul ce-l rulează zilnic, în preocupările sale, acest cuvînt n-are ocazia sau „norocul” să fie întrebuinţat des. Trebuie căutat subiectul specialist.

Cît de nepractic e chestionarul alcătuit în birou şi cît de necesare sînt unele schiţe sau fotografii, m-am convins cînd a întrebat: „Cum se zice la salamandră?”. Cîteodată (la Maillane) subiectul nu cunoştea animalul, altădată spunea, „simplu de tot”, că-i un „cuvînt neobicinuit”. De ce? Desigur, cuvîntul francez nu putea să trezească în mintea lui pe cel dialectal. Era, aici, la Elne, alături de subiect, un venerabil bătrîn. Acesta îi spunea subiectului, care era tentat *întruna* să facă contestări şi „etimologizări”, că noi nu vrem nimic altceva decît cuvîntul, să lese [sic] la o parte explicările şi să nu mai încerce să dea totdeauna pluralul. Trebuie să notez că subiectul era inteligent şi vorbea *binişor* franceza. Bătrînul îi atrăgea des atenţia că un cuvînt ce l-a dat e francez şi nici pe departe nu e întrebuinţat de popor. Am văzut, cu ocazia asta, cît de individual e graiul ce-l vorbim şi cum fiecare din subiectele vorbitoare are un grai specific, în raport *direct* cu *ocupaţiile-i* zilnice.

Chestionarul e în primul rînd vinovat de răspunsurile falşificate. Dacă nu era acolo bătrînul de care vă scriu, nu eram noi tentaţi să luăm totdeauna de bani buni ceea ce ne da subiectul ales, desigur, prea în grabă şi prea, aş zice, superficial. Ocupaţia subiectului a fost trecută pe planul al 2-lea.

Nu sînt deloc de acord cu d. Griera în ce priveşte chestionarea. Ce făcea? Vorbea *încet*, aş zice la urechea subiectului, în catalană, şi cînd nu înţelegea îi spunea şi în franţuzeşte, deci o chestionare cam cu „ghiveci”. Şi mai e ceva: această parlamentare cu subiectul şi explicare a răspunsului – punerea cuvîntului chiar în gură, a cuvîntului ce aveam să-l notăm – nu m-a prea încîntat. Evident că d. Griera cunoaşte catalana mai bine ca oricine, dar tocmai fiindcă o cunoaşte n-are *dreptul*. Şi-i antiştiinţifică această tendinţă de reliefare a unor cuvinte ce-au existat, poate, vreodată şi-n această regiune. De ce este prea filolog în anchetă? – m-am întrebat totdeauna.

O altă lature a procedeului d-lui Griera e următoarea: chestionează cu o viteză de accelerat francez. Subiectul nici n-avea vremea să se gîndească. Poate aceasta e datorită faptului că el nu transcria, ci se mulţumea să chestioneze pe seama noastră.

Am observat la D-sa chiar o tendinţă de uniformizare a rostirii subiectului. Dacă acesta zice în un fel, atunci dl Griera îi spunea că-i altfel şi abia după insistenţa subiectului ceda şi D-Sa.

Cîtă băgare de seamă trebuie cînd redactezi un chestionar şi cînd alegi subiectul m-am convins cînd a întrebat numele *plopului* şi al *ulmului*. Se poate că în această regiune aceşti arbori sînt necunoscuţi, dar tot atît de plauzibil e că subiectul nu-i ştia. Un orăşean are idei vagi de ceea ce este un *ulm* ori un *plop*, mai ales în o regiune unde nu-s aceşti

arbori. Chiar dacă-i cunoaşte, cunoştinţa sa e bazată mult pe „buna” botanică [pe] care a învăţat-o!

Am avut, după anchetă, o plăcută discuţie cu d. Griera, în ceea ce priveşte Atlasul. Mi-a spus – eram înainte de masă şi ne plimbam în grădina unui restaurant – de multele necazuri ce le are cu imprimarea şi de oameni care se pun de-a curmezişul drumului. Îmi declara că însuşi e gata să facă sacrificii personale, numai să vadă imprimat atlasul.

Mă opresc aici cu descrierea anchetei făcute. În scrisoarea proximă voi încerca să Vă descriu şi impresiile din Spania, în ceea ce priveşte ancheta şi organizaţia [sic] Institutului de Studii Catalane. În acelaşi timp, am să vă rog să aprobaţi trimiterea DR IV la cîţiva profesori care urmăresc, cu viu interes, activitatea de la Cluj.

Primiţi, Vă rog, încă o dată cele mai vii mulţumiri pentru ajutorul acordat. El mi-a permis să acopăr o parte din cheltuielile făcute. Sper să vă trimit şi lucrarea cît mai curînd: norocul nu m-a părăsit, din pricina incendiului au fost deranjate numai două pagini. Cu cele mai respectuoase salutări.

Al DVoastre devotat elev
Sever Pop

55.

Fontenay-aux-Roses, 17 aprilie 1927 [Răspuns: 28. IV. [19]27]

Iubite Domnule Profesor,

Am întîrziat mai mult decît credeam cu această scrisoare. Încheierea cursurilor şi începerea vacanţei m-au silit să mă grăbesc cu adunarea materialului pentru lucrare. Biblioteca Naţională a luat vacanţă pînă la 1 mai şi, cum numai acolo se poate lucra în tihnă, am căutat să profit cît mai mult de săptămîna din urmă.

De data asta aş vrea să vă spun ceea ce am văzut în Spania, mai precis în Catalonia, căci ancheta noastră s-a mărginit numai [sic] asupra acestei regiuni.

De la Elne, regiunea devine mai muntoasă şi în fund se văd, plini de zăpadă, Pireneii. O privelişte minunată! Soarele scaldă în lumină creasta albă a acestor munţi; trenul şerpuieşte repede spre mare, căci prin inima muntelui nu poate trece frontiera. Mediterana schimbă mii de colori în după-prînza [sic] acelei zile; minunată zi. Pe lîngă drumul de fier, şi-n dreapta, şi-n stînga, erau plini de fructe portocalii, iar olivii îşi anunţau recolta bogată. În ţara cu mult soare e frumos, e ca-n poveşti; gîndul e mai înaripat... E bine!

Eram la fereastra vagonului cu un fel de elev al d-lui Griera, căci, nu ştiu dacă ştiţi, Griera e un preot catolic în toată puterea cuvîntului şi n-are la Universitatea din Barcelona pînă acum vreo catedră. După cîte am vorbit cu acest teolog – căci elevul e ca şi profesorul! –, m-am convins că-i un bun dialectolog şi că el vrea să ducă mai departe cuvîntul maestrului. Şi d. Griera, ca şi d. Gauchat, caută să-şi formeze o pleiadă de tineri care pot să ducă la sfîrşit operele începute. În acest sens îmi vorbea d. Gauchat pe malul Mediteranei, la St. Marie-sur-la-Mer. D-l Jaquenot, profesor de liceu la Lausanne, este cel ce va continua Glossaire des patois de la Suisse romande căci, îmi spunea d. Gauchat, „Eu nu cred să văd imprimat nici un sfert din dicţionar, înainte de-a închide ochii”. Era aşa de afabil venerabilul bătrîn, încît şi acum sînt mişcat de prietenia cu care m-a onorat. Acele 3 săptămîni sînt atît de pline de învăţătură pentru mine, încît sînt gata să uit că v-am promis să vă vorbesc despre Catalonia şi nu despre amintiri ce ies din cadrul strict al anchetei.

Se anunţă fontiera! Poliţia îşi face, ca de obicei, prealabila vizită. Eu tremuram puţin: paşaportul nu era semnat de poliţia franceză de la Paris, fiindcă era la mine carnetul de identitate; eu nu visam să merg şi în Spania. Aş fi suferit nespus de mult dacă trebuia să mă întorc de la frontieră. Am scăpat, căci francezii sînt foarte afabili şi înţeleg cînd trebuie să treacă cu vederea peste formalităţile obicinuite.

E foarte curios faptul că la graniţa Franţei vezi rar poliţie şi jandarmerie; imediat ce ajungi la Port-Bon, în Spania, furnică agenţii şi baionetele lucesc în bătaia soarelui.

Au trecut şi momentele de criză, la cele două frontiere. Am plecat apoi cu Societatea spre Barcelona. După un drum cam obositor, am ajuns: trenul spaniol seamănă cu al nostru: merge încet al dracului! Noi luam numai trenul personal, e mai ieftin şi mai nemerit pentru pungă. Ziua aceea, petrecută tot pe drum, a fost totuşi plină de mulţumire sufletească. Trenul mergea pe lîngă Mediterana şi alcătuia, în faţa ochilor, un superb tablou.

Întîia zi, în Barcelona, a fost plăcută. Am făcut cunoştinţa [sic] cu d. Montoliu şi Casacuberta. Cel dintîi e un ziarist cu renume şi un activ membru al Institutului de Studii Catalane; al doilea e un bun dialectolog: de cîţiva ani face anchetă „toponimică”. Mi-a dat o broşură în care expune metoda sa da lucru. Cred că această broşură şi discuţia avută cu el vor fi utile pentru Onomasticonul ce-l procetaţi [?].

Seara, Consulul elveţian a dat un ceai în cinstea Societăţii. Înainte de ceai am vizitat o şcoală elveţiană model, care funcţionează la Barcelona şi se bucură de multă trecere printre catalani. Organizaţia şi felul de predare sînt demne de toată lauda. Ceaiul s-a dat în un restaurant situat pe cel mai înalt punct din Barcelona, pe Tibidabo. De acolo, pe la aprinsul luminilor, era o privelişte minunată. În fund se vedea portul, cu un vas de război englez, ce a ancorat în după-prînz a acelei zile. Miile de becuri şi străzile regulate dau un aspect frumos oraşului cu peste un milion de locuitori.

Ziua a trecut repede de tot. În dimineaţa zilei următoare, la ora 8, trenul ne ducea mai spre sud, la 200 km, la Taragona, unde am făcut o altă anchetă. Am fost însoţiţi cu ocazia această [sic] de cel mai bun arheolog din Catalonia. Oraşul este remarcabil prin vestigiile romane: palatul lui Caesar, şi prin zidurile preistorice.

Subiectul ales aici a fost un „copil” de 17 ani, funcţionar la o bancă. Un alt subiect, mai în vîrstă, n-a venit. Evident că săracul copil a fot intimidat de grupul de 27 de persoane. Cum vorbea şi spaniola, răspunsurile ce le da nu erau sigure. Terminii agricoli nu-i cunoştea sau îi cunoştea insuficient.

D-l Griera vorbea de asemenea la urechea subiectului, în catalană, şi mi se pare că scotea răspunsul care i se părea potrivit, nu pe care-l vrea. În comparaţie cu dialectul roussillon [= rosellonez], de la Elne, acest dialect are toată importanţa. Procedeul de chestionare nu m-a satisfăcut deloc. Termeni ca: „a bate coasa”, „instrumentele cu care se bate”, ori: ulmul, plopul, copilul nu ştia cum se spun în dialect. E deci greşit cînd se întrebuinţează în anchetă subiecte prea tinere.

Impresia că d. Griera forţează răspunsurile subiectelor, că este deci prea filolog în anchetă, o are şi d. M. Roques, după cum îmi comunica acum cînd discutam ancheta la care am luat parte. E greşit să faci anchetă cînd ai făcut multe studii şi te-au preocupat multe probleme de dialectologie; în asemenea caz, eşti tentat să găseşti peste tot confirmarea unor probleme care au fost contrazise sau pentru care n-ai găsit soluţia. E greu deci să rămîi numai un dialectolog care înregistrează, fără să se trezească în minte chestiile cu care ar putea sta în legătură răspunsul.

Reîntorşi seara la Barcelona, am mai continuat să vizităm oraşul. Într-o zi am fost invitat la masă la d. Griera. Cu ocazia aceasta mi-a arătat materialul pentru Atlas şi chestionarele făcute

în fiecare punct al anchetei. Mi-a dat un chestionar al Atlasului şi alte cîteva publicaţii de ale d-Sale. Mi-a arătat biblioteca şi un dicţionar al limbii vechi, pe care-l pregăteşte.

La Institutul de Studii Catalane mi-a spus că redactează un dicţionar al limbii vechi, altul al dialectelor (făcut prin chestionare trimise) şi atlasul.

Mi-a arătat şi cîteva articole ce le redactează. după materialul adunat pe teren. Prin studiile făcute se dovedeşte tot mai mult influenţa mare ce o are omonimia pentru lexicul catalan. Şi la ei, ca şi în Franţa, ea este cea care pricinuieşte adesea dispariţia cuvintelor. Aceste articole are de gînd să le publice în curînd.

Cu această ocazie am văzut şi articolul publicat de D-Voastră în omagiul lui Menéndez Pidal[27].

O a altă anchetă am făcut la Vich, un orăşel la 200 km de Barcelona. Subiectul ales acolo a fost un preot de la Episcopie, care, aşa spunea d. Griera, n-a făcut deplasări îndelungate şi este născut acolo. M-a surprins însă exactitatea cu care dădea răspunsurile. La acest subiect, cu adevărat inteligent, nu puteai să constaţi şovăieli în pronunţarea unor sunete: totul era de o claritate uimitoare. Mă întreb dacă asemenea subiecte pot să figureze ca mărturii bune în o anchetă la noi? În chestia punerii chestiunilor, am observat aceleaşi defecte ca mai înainte. Şi de data aceasta d. Griera a chestionat.

Reîntors la Barcelona, am vizitat Institutul de Psihologie de la Universitate. Acest Institut este supt conducerea d-lui Carreras. Pe lîngă institut este o secţie de etnografie şi folclor. S-a adunat aici, de vreo 7 ani, o mulţime de material. Sînt fotografii cu miile a[le] obiectelor agricole etc., luate în diferite localităţi din Catalonia. Ai putinţa să urmăreşti terminologia şi răspîndirea obiectelor. Cred că publicaţiile acestui Institut ar putea să[-l] intereseze pe d-l Vuia[28]. Mie mi s-a promis că le pot avea pentru Muzeu în schimbul Dacoromaniei. Din pricina aceasta vă comunic adresa acestui profesor: Thomás Carreras y Artan, profesor de la Universidad, Director del „Arxin d'Etnografia i Folklore de Catalunya" Barcelona. Dacă credeţi că-i bine, să i se trimită DR (poate IV).

De toată frumuseţa este Institutul de Folklore [sic]. Am văzut cîteva mii de melodii populare, culese la faţa locului, împreună cu textul. Cu ocazia aceasta s-au făcut şi fotografii a[le] obiectelor muzicanţilor populari, propriu-zis a[le] instrumentelor. În fiecare an pleacă echipa acestui Institut pe teren. Chiar a participat un delegat al Institutului la Congresul de muzică din Viena, din luna martie a.c. De la acest institut am 2 publicaţii şi cîteva note, în ceea ce priveşte organizarea şi felul fişelor. Reîntors în ţară, cred că va fi binevenit un contact al Muzeului şi cu acest Institut.

Prezentat de elveţieni ca român, eram bine primit peste tot. Am remarcat un interes destul de mare pentru noi la aceşti harnici catalani. Ei lucrează cu îndîrjire şi cu o dragoste nemaipomenită: guvernul din Madrid îi accuză [sic] cu drept cuvînt de tendinţe separatiste. Peste tot este o ură mare împotriva spaniolilor.

Ultima zi a excursiei a fost consacrată vizitei la Montserrat. Am fost însoţiţi şi de d-l Pompeu Fabra[29]. Ce om cumsecade! Eram toată vremea împreună; adesea striga: să trăiască rasa latină! Nemţilor nici nu le cam era la inimă. M-a mirat faptul că d. Fabra ştia bine limba română, o chiar vorbeşte. Cred că pe acesta l-ar interesa DR. Chiar i-am promis-o, cu

[27] Ramón Menéndez Pidal (1869–1968), renumit lingvist şi filolog spaniol. În *Homenaje ofrecido a Menéndez Pidal. Misceláneade estudios lingüísticos, literarios e históricos*, 1925, vol. III, p. 263–268, Sextil Puşcariu a publicat articolul *Derivarea cu sufixe de la tulpina pluralică.*

[28] Etnograful Romulus Vuia (1887–1963) a înfiinţat şi condus Muzeul Etnografic din Cluj.

[29] Pompeu Fabra i Poch (1868–1948), reformatorul limbii catalane moderne, elabora în acea perioadă *Diccionari general de la llengua catalana* (publicat în 1932).

rezerva aprobării D-Voastre. Adresa îi e la Institutul de Studii Catalane: Palau di la Diputacío, Barcelona.

Aceasta este, în linii mari, ancheta făcută în sudul Franței și în Spania. Acum vreau să știu dacă și D-Voastră sînteți așa de mulțumiți [sic] cum sînt eu de ceea ce am făcut. Am impresia că ar fi fost regretabil să nu fi participat.

În legătură cu lucrarea, pot să Vă comunic că am rămas pe lîngă ceea ce mi-ați propus DVoastră, în scrisoarea din 18. II. a.c. Dacă sînteți așa de buni [sic], Vă rog să dați unui student de la Muzeu să copieze, din Dicț.[ionarul] DVoastre etimologic, etimologiile nouă cu B. O dare de seamă, aș zice așa, am să vă fac cînd voi avea materialul adunat aproape în întregime.

De altă parte, vreau să vă comunic că Istroromânii n-au ajuns nici azi la Paris. Poate că se va împlini anul. Cred că nu-i bine să se trimită DR IV tot prin schimbul internațional. Întîrzierea e în detrimentul publicației.

Lucrarea mea fost salvată; abia două pagini s-au deranjat. Sper s-o am în curînd. Poate că o pot trimite cîtorva profesori, înainte de Congres[30]. În legătură cu ancheta pentru Atlas, am vorbit cu d. Rosetti[31] înainte de plecarea lui de aici. El va susține, din partea celor tineri, anchet[at]orul unic. M-a întrebat chiar dacă aș accepta să fac ancheta? Eu i-am răspuns afirmativ. Și el are impresia că o comisie prea mare, prea cu mulți membri, nu va ajunge să facă mult. El e absolut împotriva anchetei prin mai mulți anchet[at]ori, cum de altfel sînt toți lingviștii din Apus.

Am primit recenziile DVoastre. Mi-au plăcut foarte mult! E o comoară de idei la fiecare pagină. La începerea cursurilor am să atrag atenția d-lui Meillet asupra problemei substratului, discutată cu ocazia recenziei din Balkan Archiv. Cred că n-are să se bucure d. Weigand cînd va citi ceea ce am scris despre ancheta făcută.

Cheltuielile avute în excursie au ajuns la suma de 2 500 franci. Mă tot gîndesc cum le-aș mai acoperi.

Cu sănătatea o duc destul de bine. Pînă azi n-am stat multe zile în casă. Chiar gîtul m-a uitat.

De Sf. Sărbători, primiți, Vă rog, cele mai bune urări, alături de tradiționalul: „Christos [sic] a înviat”.

Vă mulțumesc încă o dată pentru toate.

Al DVoastre devotat elev
Sever Pop

58.

Fontenay-aux-Roses, 17. VI. 927

Iubite Domnule Profesor,

Și scrisoarea aceasta, ca și cele precedente, trebuie s-o încep exprimîndu-mi cele mai sincere mulțumiri pentru dragostea părintească cu care mă onorați.

Vă mulțumesc pentru pasajul tradus din scrisoarea d-lui Jud, Vă mulțumesc din inimă pentru ajutorul de 1 000 fr. fr. ce ați binevoit să mi-l acordați și pe care l-am primit și pentru sfaturile și planurile ce mi le schițați în scrisoarea a doua.

---

[30] Al III-lea Congres al Filologilor Români va avea loc la Cernăuți în 20–22 mai 1927.

[31] Alexandru Rosetti (1895–1990), care se afla și el la Paris la începutul perioadei de studiu a lui Sever Pop, îl prețuia pe acesta, numindu-l, în 1941, vicepreședinte al Societății Române de Lingvistică pe care o înființase.

Ce-am făcut eu? Am scris d-lui Jud în chestia anchetei. Mi-a răspuns, comunicîndu-mi că d. Scheuermeier nu pleacă în anchetă decît în luna octomvrie; dacă ar pleca acuma ar face-o numai pentru mine şi i-ar fi lui peste mînă, fiind, în prezent, profesor de italiană la un liceu din Bern[a]. Mi s-a părut, în urma acestora, foarte natural să-i comunic că, plecînd în ţară numai în luna octomvrie, voi avea atunci deosebita bucurie să-l acompaniez. Pentru a-mi putea face o idee de regiunea pe care o studiază, i-am cerut itinerarul pentru toamnă. Ar fi fost nepoliticos din parte-mi dacă insistam să meargă acum, fiindcă d-l Jud îmi scria că-şi aşetaptă în luna iulie un copilaş; în asemenea împrejurări, o deplasare nu-l tocmai încînta. – În legătură cu lucrarea, d-l Jud se arată mulţumit şi are impresia că am adunat şi ordonat mult material util. Cuvintele spuse sînt măgulitoare pentru un început modest.

I-am scris în acelaşi timp d-lui Bartoli. D-Sa mi-a trimis intinerarul lui Pellis[32], care anchetează *acum* în nordul Italiei (prov. Belluno şi Bolzano, deci în domeniu friulan). Acum sînt gata de drum; poate poimîne plec. D-l Bartoli m-a invitat să trec pe la D-Sa, sau la Torino, sau la Genova. Plăcutul şi aridul drum al anche[ta]torului îl voi începe săptămîna viitoare. Sînt, din pricina aceasta, puţin cam agitat şi plin de griji. Trebuie să[-l] găsesc pe d-l Pellis în localităţi unde nu-i cale ferată, şi în ţară streină merge greu. Drumul pînă la Milano mă costă 250 fr. fr dusul şi pe atîta întors, dacă voi veni pe acolo. De la Milano pînă la Verona şi de acolo pînă lîngă frontiera austriacă, iar vreo 100 de franci.

D-lui prof. Jud i-am comunicat că mă voi opri la Zürich o zi sau două pentru ca să văd materialul atlasului şi felul de lucru. Va trebui să fac o vizită şi d-lui Gauchat, rectorul Univ.[ersităţii], care nu cred că s-a supărat de cele scrise în lucrare. În orice caz, eu am căutat să-mi exprim o convingere făr' să caut cuvinte care ar putea suferi o deplasată interpretare. Cred că o zi sau două la d-l Jud îmi vor fi de mare folos.

Dacă scrisoarea aceasta ajunge înainte de ce [sic] Paşca[33] mi-a trimis leafa, vă rog mult să binevoiţi a-i comunica să trimită banii la adresa: Vlad Paşchivschi (Bănăţianu), el mă ţine la curent cu corespondenţa în vremea absenţei şi de la el voi cere banii, fiindcă desigur voi avea nevoie. Acum sper să primesc un împrumut de la Subdirectorul şcolii. Italienii n-au vrut să-mi dea viza paşaportului gratuit; sînt cam răi „fraţii”. Vlad Paşchivschi e membru al Şcolii, deci are aceeaşi adresă ca şi mine.

Lucrarea am trimis-o în multe părţi. Am procedat ca şi cînd ar fi fost Dacoromania. Am primit următoarele răspunsuri: d-l G. Weigand, cu scuze, cam nepotrivite, pentru ceea ce a făcut în anchetă şi cu convingerea că este un „ideal” irealizabil atlasul ce-l schiţez; Bayot, din Belgia, cu felicitări şi cu deosebită bucurie că întîlneşte un elev al „vechiului său prieten”; mă roagă să vă transmit multe salutări; Terracher[34] spune că am expus clar şi cu deosebită fineţă metodele, iar concluziile trase sînt „înţelepte” şi un izvor bogat pentru dialectologi. Mi-a trimis şi cîteva broşuri interesante. Deocamdată, atît. Din ţară mi-a scris Rosetti, care nu aprobă în sufletul său atitudinea d-lui Densusianu şi are multă speranţă în curajul tineresc. El vede Atlasul ieşind supt „egida” Muzeului, căci numai Muzeul e instituţia unde nu domneşte egosimul şi „neînţelegerea filologică”.

[32] Ugo Pellis (1882–1943), lingvist italian din Friul, primul anchetator pentru ALIt.
[33] Ştefan Paşca (1901–1957), coleg, pe atunci, al lui Sever Pop la Muzeul Limbii Române.
[34] Adolphe Terracher (1881–1955), dialectolog.

Voi căuta să vă ţin la curent cu tot ceea ce fac. – Poate la anul voi publica în „Mélanges” un articol despre ceea ce am putut constata pe teren.

Transmiteţi, Vă rog, Doamnei respectuoase salutări şi sărutări de mîni.

Cu mulţumiri din tot sufletul

Devotatul elev

Sever Pop

59.

[Carte poştală ilustrată]

Zürich, 20. VI. 927[35]

Iubite Domnule Profesor,

Sînt în drum spre Italia şi plin de fericire vă comunic că sînt primit aici de d-l Jud şi d. Gauchat cu deosebită afabilitate. Azi voi vedea Atlasul italo-elveţian şi materialul Dicţionarului dialectelor elveţiene. Am dejunat cu d-l Jud şi tot cu D-sa voi cina; e foarte afabil cu mine.

Cînd sînt atît de fericit, nu pot decît, din suflet, să-mi exprim toată recunoştinţa ce v-o păstrez.

Devotatul elev

Sever Pop

60.

Cortina d'Ampezzo, 23 iunie 1927

Iubite Domnule Profesor,

Am început viaţa de anche[ta]tor, cu plăcerile şi neajunsurile. Sînt de ieri la Cortina[36] şi[-l] aştept pe Pellis, care întîrzie: de ce? nu ştiu.

Vreau să las la o parte această situaţie neplăcută în care mă găsesc acum şi să vă spun ceea ce am văzut la Zürich. Poate ziua de mîne să fie mai senină decît cea de azi şi n-aş vrea să aveţi impresia că mă vaiet cînd văd greul în faţă.

Din Paris am plecat duminecă seara. Am călătorit bine: nu era aglomeraţie mare. La ora 10 am ajuns la Zürich. Cum nu sînt tare la germană, franţuzeasca mi-a întins o prietenească mînă de ajutor. Bagajul lăsat la gară şi geanta subţioară, o apuc de-a dreptul la Universitate. Tramvaiul mă duce aproape de impozantul edificiu; Universitatea e frumoasă, fiind o clădire cu totul modernă. Cum [îi] cunoşteam pe d-l Gauchat, rectorul Universităţii, şi [pe] d-l Jud, întîia informaţie a fost în această direcţie. Norocul s-a ţinut de mine. Rectorul avea o zi de audienţă. Imediat ce mă anunţ, D-Sa mă primeşte, cu deosebită afabilitate. Îmi spune că a primit lucrarea mea şi că are cîteva obiecţii, în ceea ce priveşte cele zise de mine în legătură cu ancheta prin chestionare. Am căutat să-i arăt că lucrarea era terminată în iulie 1926 şi n-am putut să adaug nimic din experienţa cîştigată prin contactul direct cu autorii glosarului. Amabil, m-a condus în Seminarul romanic, unde, de la 11 [la] 12, d-l Jud avea un curs; după masă m-a invitat la D-Sa acasă, ca să văd materialul glosarului.

[35] Data Poştei din Zürich: „20. VI. 1927”, iar a celei din Cluj: „29 VI 1927”. Adresa destinatarului: Cluj, str. Elisabeta 23.

[36] Cortina d'Ampezzo, punctul 210 din ALIt.

Vine d-l Jud şi îşi exprimă bucuria că am venit şi-mi dă lămuriri în ce priveşte ancheta lui Scheuermeier din toamnă. Ascult cursul despre un text din Froissart[37], iar după curs, fiindcă D-Sa a pierdut trenul pentru Zollikon (un orăşel lîngă Zürich), mă invită să luăm masa împreună. Viaţa la Zürich e scumpă: o masă pentru amîndoi a costat 15 fr. elveţieni, deci 70 de franci francezi. Am discutat multe în legătură cu Atlasul. Mi-a vorbit de concurenţa ce i-o face d. Bartoli, cu atlasul, de felul de lucru al lui Scheuermeier, de activitatea de la noi, de „interesantul" studiu al d-lui Serra, pe care l-a citit cu multă plăcere, despre scopul ce vrem să-l urmărim noi la Muzeu, despre activitatea filologică din România, despre problemele actuale în lingvistică: o discuţie foarte interesantă şi deosebit de utilă pentru noi. Mi-a promis că, odată, va scrie un articol în Dacoromania. I-am comunicat că noi îl vom publica chiar în franţuzeşte. Şi-a exprimat dorinţa de a veni în România. Eu m-am gîndit că n-ar fi rău dacă Facultatea l-ar invita să ţină cîteva conferenţe, la Cluj. La Paris, impresia e că d-l Jud e adevăratul urmaş al fie-iertatului Gilliéron; n-ar fi deci rău dacă studenţii de la Cluj ar face cunoştinţă şi cu felul de a vedea şi cu concepţiile acestui profesor. D-Sa n-ar fi împotriva ţinerii cîtorva conferenţe, dimpotrivă, i-ar face plăcere să ne cunoască. D-Voastră veţi cumpăni just, ca întotdeauna, toate cîte vi le comunic.

După acestea, ne-am despărţit, urmînd să-l întîlnesc la ora 4 la alt curs, continuarea celui de dimineaţă.

Am mers apoi la Secretarul excursiei făcute în sudul Franţei şi în Spania. Acesta e un student în anul ultim. M-a ajutat să-mi găsesc o cameră. Cum el cunoaştea împrejurările [sic], am găsit una, aproape de gară, cu 5,50 fr. elveţieni.

După curs, am mers acasă la d-l Gauchat. A început să-mi arate materialul adunat prin corespondenţi. O cameră plină de cutii cu fişe: vreun milion şi jumătate, grupate după cuvintele dialectale, de o parte, şi după cuvintele literare, de alta. Alături de această clasare, există şi gruparea după sens; acel repertoar semantic de care vorbeam în lucrare. Am început să examinez cîteva răspunsuri şi să fac aceleaşi rezerve asupra materialului. D-Sa îmi răspundea asupra punctelor „în litigiu". Faţă de nesiguranţa ce ne-o oferă materialul prin corespondenţă, n-a putut să aducă argumente puternice: părerea D-Sale e că trebuie să se facă *şi una*, *şi alta*, deci, alături de ancheta la faţa locului, şi cea prin corespondenţă. Siguranţa materialului prin corespondenţi se poate avea numai datorită marelui număr de răspunsuri. Am accentuat, de altă parte, că adunarea materialului dialectelor din Elveţia era o necesitate, căci aceste dialecte sînt „înghiţite" de limba literară, de limba comună şi multe din dialectele existente la începutul anchetei desigur azi sînt dispărute. – Cu totul alta-i situaţia la noi.

Mi-a arătat şi desenele trimise de corespondenţi: multe din ele sînt foarte simple; din pricina aceasta, la această secţie [l-]a ataşat pe fiul său, care-i bun desenator. Materialul onomastic şi toponimic nu se află la D-Sa, ci la E. Muret[38], care se pare că lucrează cu totul independent de d-l Gauchat.

Răspunsurile corespondenţilor nu diferă mult de ale noastre. Şi la ei găseşti lipsa de preciziune a sensului, transcrierea greşită, informaţia nu tocmai sigură. De altă parte, înţeleg bine tendinţa lor de a-şi apăra opera împotriva oricărei critici: dacă ar fi să înceapă şi ei de acum înainte, n-ar face tot cum au făcut. Mi-a dat un exemplar din toate chestionarele trimise (227). Acest exemplar va fi util la Muzeu pentru chestionarele ce se vor trimite.

[37] Jean Froissart (cca 1337–cca 1410), important cronicar al Franţei medievale, poet.

[38] Ernest Muret (1861–1940), toponomast elveţian.

Am remarcat că fişele, de aceeaşi mărime, trimise corespondenţilor le-au adus mari servicii. Ei n-aveau decît să examineze dacă o fişă nu conţine mai multe cuvinte, ceea ce nu reclamă munca ce trebuie s-o facem noi copiind toate răspunsurile. Noi, cînd copiem răspunsurile, se poate să greşim, deci o parte slabă mai mult pentru răspunsuri. Din pricina aceasta cred că-i necesar să trimitem şi noi fişe, fixate la un cotor perforat.

D-l Gauchat mă asigură că[-i] cunoaşte pe toţi membrii corespondenţi, că le-a dat multe instrucţii în ceea ce priveşte transcrierea. Toate le cred, pînă la un punct. Ceea ce mă face să mă îndoiesc e însăşi ancheta lor pe teren, făcută tocmai pentru completarea „greşelilor” şi rectificarea unora existente în răspunsurile corespondenţilor.

La Paris, cu d-l Bloch, discutam „Les tableaux phonétiques”, unde cei 3 redactori ai glosarului îşi publică diferenţele de transcriere şi constatam multele lipsuri ale anchetei. Dacă trei specialişti notează în trei feluri *aproape totdeauna*, cred că am dreptul să susţin că membrii corespondenţi, fără pregătire, au notat fiecare *deosebit* şi numai hazardului se datoreşte o notare identică. Un om trăit la oraş nu poate să-şi dea seamă de instrumentele agricole şi de funcţionarea lor, acesta e cazul la majoritatea membrilor corespondenţi ai d-lui Gauchat. Asupra acestei chestii voi reveni cînd voi vorbi despre Atlasul condus de d-l Jud.

Seara am luat masa împreună, pe malul lacului Zürich. Cred că-i de prisos să vă spun ce splendidă-i o asemenea privelişte într-o seară liniştită şi pe un cer senin. Se aprind becurile împrejurul lacului, parcă acea lumină încunună lacul în tăria nopţii. Bărcile cu motor spintecă luciul apei şi lasă în urmă o apă pusă în mişcare, în care se reflectă altfel lumina orăşelelor dimprejur. În fund, Alpii sînt acoperiţi de o ceaţă plumburie, iar cerul roş, la asfinţit, îi salută pînă mîne. E foarte frumos, ca-n poveşti!

Am discutat multe cu d-l Gauchat: am căutat să-l conving că în sufletul meu nu-i nici o pornire împotriva Glosarului, dimpotrivă admir, cum am şi spus-o, munca îndelungată şi persistenţa d-Sale şi a colaboratorilor.

Despărţirea a fost duioasă, după ce 5 ceasuri am stat împreună. Bătrînul îşi exprima regretele că nu cunoaşte limba română şi că acum e tîrziu s-o mai înveţe. Îmi spunea că-i foarte ocupat şi că nu va putea face un articol pentru omagiul lui Leite Vasconcellos[39], prietenul DVoastre din Lisboa.

Cum eram obosit după atîtea impresii admirabile, odihna a fost binefăcătoare. Dimineaţa zilei următoare, am participat la un curs de latină vulgară al d-lui Gauchat. După curs am avut cîteva ore libere. Am mers să văd privelişte a încîntătoare de pe Netliberg (800 m). Alpii albi de zăpadă, în vale verdele şi arborii plini de floare şi frunză ofereau ochiului un contrast plăcut. Lacul era traversat de bărcii [sic] şi de „mouches” în toate direcţiile. De sus, se vedeau foarte bine orăşelele care înconjoară lacul; se vedeau şi Zollikon-ul în care trebuia să merg de acolo. Această privelişte avea ceva din Carpaţii noştri.

După-masă am mers la d-l Jud, la Zollikon. M-a uimit bogăţia de material. O cameră ticsită de fişe. Are scos pe fişe un bogat material pentru un dicţionar etimologic al limbilor romanice. Cuvintele sînt grupate şi după sens. Pentru ca să cunoască termenii care numesc „bradul”, de exemplu, n-are decît să ia cutia şi în faţa ochilor e întreagă terminologia. Această clasare semantică trimite la materialul, clasat alfabetic, pentru dicţionarul limbilor romanice. Era mişcătoare expunerea ce mi-o făcea; douăzeci de ani de muncă, douăzeci de ani a scos pe fişe materialul din dicţionare, din studii dialectale etc. Pe lîngă acest material mai are altul, [pe] care vrea să-l întrebuinţeze la dicţionarul retoroman. Întruna mă întrebam cum a putut acest om, singur, să adune atîta material. Acum, îmi explic bogăţia de material din articolele publicate în Revue de linguistique romane.

[39] José Leite de Vasconcellos (1858–1941), întemeietorul studiilor de filologie portugheză.

Atlasul nu intră în cele pomenite. Caietele trimise de Scheuermeier, Wartburg[40] şi Rohlfs[41] sînt grupate în ordinea în care au sosit şi umplu un dulap fixat în perete. Am luat cîteva răspunsuri. Iată ce-am văzut. La început, date biografice *precise* asupra subiectului care a răspuns. Sînt pomenite toate deplasările [pe] care le-a făcut acesta în viață, ocupația, părinții, vîrsta lor, dificultăți sau caracteristice în pronunțarea unor sunete.

Chestionarul e în limba literară, grupat după sfere semantice. Are două chestionare: unul mai mic şi altul mare, dezvoltat, care se întrebă în 10-12 zile. Acest din urmă chestionar l-au utilizat mai puțin, în vreo 20 de puncte, din 300. Chestionarul al III-lea e pentru oraşe; el cuprinde noțiuni şi cuvinte care sînt generale, deci nu[-l] forțează pe subiect să inventeze răspunsuri.

Anche[ta]torul n-are decît să noteze. Dacă subiectul dă 2 sau 3 răspunsuri, toate acestea sînt menționate cu indicațiile precise. Dacă subiectul ezită sau dă răspunsul după o reflexie [sic] mai îndelungată, anche[ta]torul nu uită să menționeze acest fapt.

Cînd e vorba de lucruri, anche[ta]torul descrie felul lor de funcționare, terminologia şi alte chestii care trebuie relevate pentru deplina lor cunoaştere. Lucrurile şi descrierea lor sînt suplementul chestionarului. Aceste lucruri au fost fotografiate şi clasate cu legende, unde este menționat locul, timpul, întrebuințarea, existența şi proveniența lucrului. E minunat acest album al costumelor, obiectelor, tipului de casă, credințelor, manifestate prin anumite jocuri etc. Ai, de o parte, cuvîntul, cu toate formele, de altă parte lucrul, cu răspîndirea şi cu felul de întrebuințare. Cred că acest sistem e o îmbinare fericită a etnografiei, necesară pentru înțelegerea evoluției şi dispariției cuvintelor.

Sînt cazuri cînd un cuvînt există, fără să existe animalul: de ex. sînt regiuni unde „gîsca” e cunoscută, dar nu există. Anche[ta]torul n-are să întrebe numai cuvîntul, ci să se intereseze dacă „există corpul” real alături de cel fonic.

După fiecare punct anchetat, Scheuermeier, trebuia să facă un succint raport asupra impresiilor cîştigate; astfel, menționa unele sunete caracteristice regiunii, ori caracteristice de accentuare; observații istorico-lingvistice: un fel de dare de seamă a anchetei.

Pe lîngă acest raport, Scheuermeier a arătat, în alt raport, felul de chestionare, ceea ce e de mare importanță pentru răspuns: răspunsul e în raport direct cu chestionarea. Astfel, el n-a întrebat cum se zice la *coapsă*, de ex., ci a arătat acea parte a corpului, de asemenea pentru *fluier* etc. Gesturile au jucat mare rol în chestionare. Tot în acest raport menționa şi unele confuzii observate la subiect, confuzii care explică cum se face substituirea între două cuvinte apropiate semantic. Sînt cuvinte, îmi spunea d-l Jud, care nu se cunosc în o regiune, de ex. un termen pentru *cartofi*, anche[ta]torul trebuie să fie atent, căci faptul că subiectul dă un răspuns negativ se datoreşte chestiunii: ea avea un cuvînt care nu trezea nici o idee în creierul subiectului. Din această pricină, chestiunile, din chestionare, aveau în parantez unele cuvinte caracteristice pentru anumite regiuni. Dacă anche[ta]torul întrebuința un asemenea cuvînt, el trebuia să remarce acest lucru în răspuns.

Am remarcat că de multe ori anche[ta]torul a fost silit să schimbe subiectul, pentru motive diferite (boală, lung la vorbă, nesinceritate); această schimbare sau înlocuire este menționată.

Am avut fericirea să văd şi prima hartă a atlasului italo-elvețian (harta: *lacerta*), gata de tipar. Lîngă fiecare punct sînt formele dialectale. Se pune un asterisc la formele despre care se găsesc unele observații de ale anche[ta]torului (al 2-lea subiect). Fiecare hartă este însoțită de o *legenda*, cu observații de mare importanță pentru material (: ex. „se zicea altă

[40] Probabil este o scăpare a lui Sever Pop: anchetatorii pentru AIS au fost, cum se ştie, P. Scheuermeier, Gerhardt Rohlfs şi Max Leopold Wagner (nu Wartburg).

[41] Gerhardt Rohlfs (1892–1986), romanist german, anchetatator al AIS pentru dialectele italiene de sud.

dată”, confuzie de sens cu alt cuvînt, ezitare la răspuns, nu se face distincţie între cuvîntul *x* şi *y* etc.). Hărţile vor fi clasate semantic. Antetul e german şi imediat urmează trimiteri la harta corespunzătoare din Atlasul lingv.[istic] francez, al lui Bloch, Bruneau[42], Millardet[43] etc. În felul acesta, este posibilă o orientare sigură şi imediată.

Atlasul fiind opera a trei anchet[at]ori, pe hartă se vede distinct partea fiecăruia. Fiecare grup de hărţi va fi însoţit de fotografiile făcute. În felul acest [sic], harta *plug* va avea ca anexă toate speciile de plug întîlnite de anche[ta]tor.

Mi se pare că în felul acesta un atlas serveşte mai bine lingvistul şi dă un avînt nou cercetărilor de geografie lingvistică.

Mi-a vorbit apoi părinteşte d-l Jud despre munca enormă ce reclamă o asemenea lucrare, despre abnegaţia şi persistenţa ce trebuie s-o ai. Adesea, redactînd Atlasul, treci pe lîngă probleme care necesită să fie discutate, vezi lucrurile mai clar decît oricine altul, dar trebuie, *trebuie* să mergi mai departe, nu ai dreptul să te opreşti: trebuie să dai urmaşilor gata acest material, trebuie să le dai unealta de lucru încercată şi convins de siguranţa şi exactitatea ei... Sarcina anche[ta]torului nu-i dintre cele mai uşoare, dimpotrivă e foarte aspră. Să dormi unde ajungi, să fii nutrit slab, să fii în vînt şi-n ploaie, să nu cunoşti nimic din ceea ce-ţi poate oferi cultura, să fii un mecanism care înregistrează, care n-are voie să gîndească decît pînă la punctul *x*, care trebuie să-şi înfrîneze raţionamentul la vreme etc. etc.

M-a asigurat de decepţia şi descurajarea ce a întimpinat-o [sic] şi nu crede că voi scăpa eu de ea; singurul sfat ce mi-l dă e să am un prieten, cuprins de aceleaşi sentimente şi de acelaşi dor de muncă, el te poate îmbărbăta şi-l îmbărbătez [sic] atunci cînd apasă decepţia. Îmi spunea că acesta e cazul D-Sale cu d-l Jaberg. Cînd ar lăsà unul lucrul, cellalt [sic] îl încurajează şi la amîndoi sarcina le pare mai uşoară.

Participarea mea cu Scheuermeier, în toamnă, o crede necesară, fiindcă numai pe teren se poate învăţa. Eu voi fi, îmi spunea d-l Jud, singurul punct de legătură între cele 2 atlase şi e păcat să nu profit de experienţa încercată a altora. Atlasul României nu poate fi o copie, ci trebuie să fie ceva mai mult, trebuie să aducem şi noi o perfecţionare a acestui util instrument de lucru pentru lingvist şi filolog.

Fiindcă ştie că există un puternic antagonism între D-sa şi d-l Bartoli, m-a sfătuit să nu-i spun nimic lui Pellis, cînd îl voi întîlni. Faptul că ar şti că am fost la Zürich l-ar face să fie rezervat cu mine şi să nu-mi comunice multe. Interesul meu e să am în faţă un anche[ta]tor absolut sincer, care nu-mi ascunde nimic şi cu care pot discuta liber.

Am ieşit pe urmă pe balcon, care-i în faţa lacului. Soarele scăpăta şi priveliştea era încîntătoare. Am discutat despre mişcarea filologică din România, despre atlas şi am închinat pentru reuşită. L-am întrebat ce-i lipseşte din lucrările româneşti care-l interesează: mi-a spus că numai fascicola *holeră–iarbă*, din DA. Vă întreb pe DVoastră dacă nu i s-ar putea trimite? Cred că numai gratuit; n-ar fi nemerit să-i cerem ceva pentru ea, după ce m-a onorat cu atîta afabilitate.

La ora 10 seara, am plecat acasă, la Zürich. Dimineaţa a venit cu mine şi mi-am luat bilet pentru Milano – Calalzo, cu indicaţii pentru itinerar. La 10 a plecat trenul. După sfatul DSale, urma să dorm în Milano şi să plec dimineaţa mai departe. N-am făcut aşa. Ajuns la 5 1/2 la Milano, după 7 1/2 ore, prin o căldură teribilă, mai ales după trecerea St. Gothard-ului, am mers

[42] Charles Bruneau (1883–1969), dialectolog (*Enquête linguistique sur les patois d'Ardenne* (I, 1914; II, 1926) şi istoric al limbii franceze.

[43] Georges Millardet (1876–1953), dialectolog; publicase, în 1910, *Petit atlas linguistique d'une région des Landes. Contributions à la dialectologie gasconne*, iar în 1923, *Linguistique et dialectologie romanes: problèmes et méthodes*.

la un hotel, aproape de gară. Camerele, foarte scumpe, după tîrguială m-a lăsat cu 20 de lire, deci aproape 30 de fr. fr. Neliniştit, am mers la gară şi, cînd colo, ce să văd? trenul de dimineaţă avea numai cl. I şi II; itinerarul trebuia complet schimbat. Repede merg să-mi cumpăr ceva pentru drum şi merg să mă odihnesc trei ceasuri, trenul meu pleca la miezul nopţii.

Am plecat la miezul nopţii în direcţia Veneţia; la 5 am schimbat trenul la Padova pentru Calalzo şi de acolo, cu un tren de munte, am ajuns la 2 p.m. la Cortina d'Ampezzo, de unde vă scriu.

Şi aici începe tragedia. Vă rog să mă scuzaţi de toate cele ce le voi scrie de acum înainte, în această scrisoare. Starea mea sufletească e aşa de grea, încît nu găsesc uşiţă de scăpare. De două zile mă zbat să găsesc o soluţie, căci mă înfioară gîndul să plec la Paris, după un drum aşa de greu, fără să fi făcut ceva.

D-l Bartoli mi-a trimis itinerarul lui Pellis, începînd cu 25 iulie–1 august. Am examinat itinerarul şi cea mai potrivită localitate în care-l puteam găsi mi s-a părut Cortina d'Ampezzo, fiindcă are cale ferată. M-am grăbit să plec, împrumutînd de la Subdirectorul şcolii 1 500 de franci. Din banii [pe] care aţi binevoit să mi-i trimiteţi, am plătit o parte din datoria făcută cu ceilaltă [sic] excursie. Am avut, în felul acesta, la mine, aproape 2 000 fr. francezi. Din aceştia, 450 de franci m-a costat drumul pînă aici, numai trenul. Vizele paşaportului m-a[u] costat peste 100 de franci: italienii n-au voit să-mi dea completă reducere. Socoteala mi-am făcut-o aşa: stau o zi la Zürich (a doua zi a trebuit să stau fiindcă nu mai era timp fizic să[-l] văd şi pe d-l Jud) şi 3-4 zile cu d-l Pellis. Existenţa o aveam în felul acesta asigurată pentru 10 zile, socotind 60 de franci pe zi. La Zürich, prevederile mele n-au fost bune, am cheltuit 100 de franci pe zi.

Las la o parte toate aceste chestii financiare, cu care mă lupt în fiecare zi, şi vreau să vă explic ce mi s-a întîmplat.

Am ajuns după masă la Cortina d'Ampezzo. Imediat am mers la poştă, să-i găsesc adresa d-lui Pellis. Acolo, nimic, nici o veste. Plec la preot, căci d-l Bartoli mi-a scris să mă interesez la preot. Acesta spune că n-a primit nimic de la d-l Pellis, dar că-l aşteaptă. M-a trimis la o institutoare: aceasta îmi arată o scrisoare din Udine, în care se spune că în 22 sau 23 va fi la Cortina. M-am culcat ceva mai liniştit: îmi ziceam, mîne (vineri) va veni. Vineri, iar pe drum: nici o veste: repede dau o telegramă urgentă, cu răspuns plătit, în localitatea precedentă, din care ar trebui să vină, şi alta acasă, la D-Sa, la Udine. Îmi dam bine seama că orice zi ce trece înseamnă sfîrşitul mijloacelor mele de trai, deci plecarea mea imediată la Paris. Vineri, adică ieri, nu am nici un răspuns după masă, la telegramele urgente de dimineaţă. Trimit iar urgente, alte două, una în comuna unde trebuia să mergem după Cortina şi alta în prima comună unde trebuia să ancheteze. Ieri, la ora 7, primesc două răspunsuri: din comuna Erto[44] (prima în care avea să ancheteze) mi se spune că a plecat cu o destinaţie necunoscută; din Vodo[45] (unde avea să meargă după Cortina) mi se spune că, potrivit unei scrisori din 20 c., d-l Pellis va ancheta întîi Pàdola[46] şi apoi la Cortina (Pàdola e o localitate la 45 km de aici, în care avea să meargă după Cortina şi de unde aştept răspuns la telegrama trimisă). Cu telegramele am cheltuit mai mult de 50 de lire. Asta nu m-ar supăra: cel puţin de ar veni azi sau mîne; eu trebuie să plec luni spre Paris; mijloacele financiare nu-mi permit să stau mai mult.

Azi e sîmbătă: am în buzunar 400 de lire şi 300 de franci francezi. Din aceştia, 300 de lire cred că vor fi drumul pînă la Paris; trebuie să plătesc hotelul pentru 3 zile şi 2

[44] Punctul 313 din ALIt.
[45] Punctul 226 din ALIt.
[46] Punctul 211 din ALIt.

dejunuri şi 2 prînzuri; seara mînînc ceva în casă; trebuie să fac economii mari ca să mai pot sta 2 zile. Lira se urcă teribil: azi am schimbat 500 de franci cu 325 [de] lire!

Acum aştept cu înfrigurare răspunsurile la cele două telegrame. Răspunsurile vor fi hotărîtoare. Regret din suflet că am avut atîta nenoroc. D-l Bartoli mă invită la D-Sa la Torino sau la Genova; mi-e imposibil să merg, mi-ar părea bine să ajung cu bine la Paris. Localitatea unde sînt e o staţiune climaterică; acum nu-i aşa de scump, fiindcă nu s-a început sezonul, dar totuşi 50 fr. fr. se duc pe zi, cu toată economia ce-o fac.

Vă rog mult să nu vă supăraţi de toate ce Vă scriu; vina nu e a mea pentru această nereuşită. Eu am luat toate prevederile care s-ar fi putut lua.

Nu e deloc plăcut să fii între munţi, la înălţime de 1230 de m, unde plouă întruna de cînd am venit.

Cea mai mare supărare e cauzată de întîrzierea d-lui Pellis. Merg iar la poştă, poate am răspuns la telegramele trimise.

Vă rog să primiţi cele mai respectuoase salutări de la

Devotatul DVoastre elev

Sever Pop

61.

Cortina d'Ampezzo, 27 (luni) VI. 1927

Iubite Domnule Profesor,

N-aş fi vrut să vă scriu o asemenea scrisoare; n-aş fi vrut să întîlnesc atît nenoroc cît am întîlnit acum. Azi e a 5-a zi de cînd [îl] aştept pe d-l Pellis. Cinci zile am tot tras nădejde că vine; azi sînt nevoit să iau o hotărîre: mîne la prînz voi pleca spre Paris. Sufletul meu e plin de amar: am făcut un drum aşa de lung, am suferit atîta pînă s-ajung între aceşti munţi, fără vreun rezultat. Nu găsesc cuvinte care să-mi exprime nemulţumirea sufletească.

Azi, la ora 10, i-am dat şi d-lui Bartoli o telegramă *urgentă*. E ora 5 şi n-am nici un răspuns. Cu toate economiile făcute, nu mai pot să rămîn mai mult, chiar dacă ar veni d-l Pellis. M-aş expune prea mult dacă, întîlnindu-l, l-aş ruga să-mi împrumute bani. O umbră de speranţă e la d-l Oprescu[47]: mi-am călcat pe suflet şi i-am trimis o telegramă, în care-l rugam să-mi trimită 300 [de] lire. Mă gîndesc că, dacă vine Pellis, e bine să fiu pus la adăpost de surprize foarte neplăcute cînd eşti între streini. L-am rugat pe d-l Oprescu în scrisoare să mă scuze de această îndrăzneală şi i-am explicat ce mi s-a întîmplat. Ajuns la Paris, îi voi restitui cumva; se poate ca D-Sa să nu fie la Geneva, şi atunci toate vor rămîne ca şi înainte de ce i-aş fi telegrafiat.

Poate veţi zice, Iubite Domnule Profesor, „îl ştiam pe Pop mult mai inteligent, nu-l credeam capabil să plece la drum făr' să ia prevederile necesare”, şi cu oarecare dreptate. Cu toate acestea daţi-mi voie să adaug: ce putea fi mai sigur pentru mine decît o scrisoare a d-lui Bartoli, cu intinerarul pentru o lună şi jumătate? Dacă aş fi ştiut de toate cele ce mi se întîmplă, n-aş fi venit în Italia; ce poate fi mai dureros decît faptul că ai fost în Italia şi n-ai văzut nici un oraş de seamă? Să stai între munţi, să mînînci de trei zile pîne cu brînză şi salam. Ca să faci mai mari economii, să dormi în un hotel unde te supără insectele! Mi-e

[47] Istoricul George Oprescu (1881–1969) era, în 1927, secretar al Comisiei pentru Coperare Intelectuală, organism din cadrul Ligii Naţiunilor.

greu să spun toate. Pentru mine nu găsesc obositor tot ceea ce mi se întîmplă, dacă ar veni Pellis şi dacă aş şti că nu V-a supărat ceea ce-am făcut.

Trebuie să adaug că e multă neglijenţă din partea d-lui Pellis. I-am trimis o telegramă *urgentă*, la Udine, acasă, rugînd să mi se comunice itinerarul schimbat. Telegrama am trimis-o vineri a.m.; pînă azi nici un răspuns. Ca să nu plec de aici făr' să ştiu ce-i cu el, l-am chemat, prin un „expresso" la telefon, pentru azi, ora 7 p.m. Am să văd ce va mai aduce şi această conversaţie: prevăd că n-are să se prezinte. Am telegrafiat în toate comunele unde ar fi trebuit să fie pînă la 1 iulie; dar nici un răspuns!

Nu mai ştiu ce să fac! Mă doare îngrozitor capul şi simt că se învîrte pămîntul cînd mă gîndesc că plec mîne la Paris, fără să fi făcut ceva! Drumul pînă la Padova îi o nenorocire. Cînd am venit, ploua; a plouat 5 ceasuri şi, cum linia Padova – Belluno – Calalzo e o linie de mîna [a] treia, ploua în vagoane. Desigur că vi se vor pare [sic] inventate cele ce le spun, dar e crudul adevăr. Călătorii au stat în mijlocul vagonului, şi apa venea şiroaie de la geamuri. A plouat aşa de mult în vagoanele de cl. III, încît la Belluno am schimbat vagoanele cu altele, care nu erau mai bune. Cu trenul de munte, 35 km tot prin ploaie, vai de lume! Nu vi le scriu, credeţi-mă, toate acestea ca să vă arăt ce multe am mai păţit şi ca să mă compătimiţi: vreau să ştiţi însă cît de aspru-i un asemenea drum şi cum mă doare cînd trebuie să-l fac iar fără nici un rezultat. Dacă n-aş fi văzut atîtea lucruri frumoase la Zürich, mi-aş smulge părul de necaz!

De ce a trebuit să vin în Italia şi să fac cunoştinţă cu atîta neglijenţă a „Fraţilor"?

Mă veţi întreba: „De ce n-ai urmat sfatul ce Ţi l-am dat: să vii *o dată* şi să participi şi cu Pellis şi cu Scheuermeier ?" Cum Sch.[euermeier] nu vine decît în octombrie, cum puteam să vin cu tot bagajul, în drum spre Ţară, şi să merg în 4 puncte la distanţe mari unul de altul? Sch.[euermaier] va face o anchetă în regiunea lombardă şi o altă anchetă în un punct ce nu-i fixat pînă acum. Cu bagaje multe e extrem de greu pe liniile înguste şi cu automobilele. Să le fi lăsat în gări? Cine mă asigură că nu le voi găsi desfăcute: cine-mi poate restitui lucruşoarele cumpărate la Paris? Cînd vin acasă am atîtea speze! Am crezut mai bine să plec acum. Am ales un moment greşit. Ce să fac? Oboseala mea şi decepţia sufletească nu mă doare [sic] atîta cît mă supără cheltuiala făcută. Cu banii aceştia puteam să stau liniştit vreo 2 săptămîni în vreo regiune din Franţa. Sînt şi mai supărat cînd mă gîndesc că mi-aţi scris: „Fă cît mai multe economii, aceşti bani ţi-i dau de la Dacoromania"!

Ce să mai zic: stipendiul de la şcoală e luat pînă la plecare, pentru acoperirea spezelor avute în ceilaltă [sic] anchetă; acum am un alt împrumut, căci drumul şi cele 5 zile aici mă costă vreo 2000 de franci, hainele rupte... Dacă n-ar fi ceea ce primesc de la Muzeu, nu ştiu ce aş mai face. Moare cîteodată tot elanul cînd vezi că azi toate sînt în funcţie de numerar!

Încă o dată vă rog să mă scuzaţi de toate cîte v-am scris. Am căutat să arăt „Părintelui meu" – căci numai aşa Vă pot spune după cele ce-aţi făcut pentru mine – o parte din necazurile care mă apasă. Sper să găsesc şi de data aceasta un cuvînt bun la D-Voastre, un cuvînt care m-ar face să uit tot amarul şi decepţia acestui drum.

Îndată sînt şapte ceasuri, merg iar la Poştă, poate să pot termina, ceva mai tîrziu, această scrisoare cu o veste mai bună.

Vreau să mai adaug un cuvînt în legătură cu ajutorul cerut de la d. Oprescu. D-sa, cînd l-am văzut odată la Paris, mi-a spus că dacă voi avea vreun necaz pe drumsă îndrăznesc să-i cer ajutorul; oricînd va găsi un ajutor pînă la 100 de fr. elveţieni. N-am

îndrăznit să-i cer pînă acum şi chiar după ce i-am cerut a început să-mi pară rău. Judecaţi, Vă rog, cum veţi crede de bine cele ce vi le spun.

San Càndido[48] (Janichen), 30. VI. 927

Continuu [sic] scrisoare[a] de luni, Iubite Domnule Profesor, abia azi, joi, la 7 km de frontiera Austriei. Am sosit aseară aici, după indicaţiile d-lui Pellis, care a binevoit, după 6 zile de aşteptare, să-mi trimită o telegramă şi o scrisoare. Azi îl voi întîlni aici şi voi face întîia anchetă.

Cum vedeţi, a fost bine că n-am plecat; mă voi întoarce, totuşi, cu o experienţă necesară pentru anche[ta]tor. D-l Bartoli mi-a răspuns telegramei, spunîndu-mi să mă adresez la Societatea Filologică Friulană. Acum nu mai e necesară căutarea d-lui Pellis, fiindcă scrisoarea primită de la D-Sa îmi precizează bine intinerarul.

Dacă Paşca mi-a trimis banii pentru iunie şi dacă îi voi primì de la Paris cît mai curînd, cred că nu voi avea nici o neplăcere. Sînt cam neliniştit din această pricină, fiindcă am început să cheltuiesc şi din banii pentru întoarcere. D-l Oprescu nu mi-a răspuns.

Am început să mă înţeleg bine cu italienii: aici, mai ales, vorbesc nemţeşte.

Neastîmpărat cum sînt, am mers azi-dimineaţă la „municipiu”, să cer informaţii despre Pellis. Acolo am găsit cîteva „lucruşoare” interesante asupra metodei. D-l Pellis trimite o scrisoare la „il podesta”[49], în care-l roagă să-i caute un „om” de 50 de ani (de ex.), care să fie născut în comună, părinţii acestuia de asemenea, să vorbească bine, să fie inteligent, să cunoască obiectele şi industria ţăranului. Acest individ trebuie să-i stea la dispoziţie o zi sau două, primind, pentru o zi, o remuneraţie de 20 de lire. Pentru San-Càndido (unde se vorbeşte mai mult nemţeşte), îi cere subiectului să cunoască şi italiana, şi germana. – Alături de această scrisoare, trimite parabola fiului pierdut, redactată mai pe înţelesul tuturor şi mai dezvoltată. De o parte e textul, iar de alta loc liber pentru traducerea ce trebuie s-o facă un „individ” de la municipiu. Ca de obicei, şi aici neglijenţa e stăpînă. Abia azi, cînd le ceream eu lămuriri, au scos la iveală hîrtiile. Traducerea încă nu-i făcută. Am fost martor ocular la „chinul” subiectului, care vrea să-şi facă datoria. Era un individ cu multă bunăvoinţă, care-mi spunea: „Cum s-o fac? eu nu ştiu să scriu pronunţarea dialectală!. Mai e ceva, dialectul [pe] care-l ştiu eu nu-i de aici, ci din Pusteria, din împrejurime; e un dialect german greu de transcris”. Am început eu să-i arăt, dar mergea greu: cu ce semn italian aş fi putut eu să apropiu pe *ə* al dialectului german? El pronunţa *fātər*, dar în textul-traducere scria *Vater*; pe *f*^{a}*ər* îl transcria *vor*. Se chinuia, bietul om, să alcătuiască, în *dialect*, propoziţia din textul italian, dar mergea greu: propoziţia dezvoltată nu se potrivea cu felul de exprimare foarte simplu al ţăranului. În graiul popular nu-i atît de des raportul de subordonare ca în textul, scris literar, al d-lui Pellis. Nu putea să *traducă*, în dialect, subiectul propoziţia: „Odată tatăl meu, care are 80 de ani, mi-a spus următoarea întîmplare”. Cred că nu greşesc cînd îmi pun următoarea întrebare: este dialectul adevărat răspunsul subiectului, cînd acesta vorbeşte curent italiana şi germana literară? Am mai curînd impresia că dialectul este pentru el un complex de reminiscenţe din copilărie, un complex în care intră ceva din italieneşte şi ceva din germana [pe] care o vorbeşte. Nu greşesc cînd aseamăn traducerea acestui subiect cu cea [pe] care o facem noi în o limbă [pe] care am vorbit-o odată (!) sau în una [pe] care am învăţat-o de mult în şcoală. Mă întreb, mai departe, ce va şti d-l Pellis din toate ezitările acestui subiect?: nimic! Răspunsul ce-l va da va fi considerat *bun*, fiindcă nu cere nici o precizare, nu cere altceva decît ca textul să fie transcris în un dialect ce-l *cunoaşte*. În lingvistică e mare

[48] Localitate în apropiere de Bolzano.
[49] Însemna „primar”, în perioada fascismului.

deosebire între ceea ce *cunoaşte* un individ şi între ceea ce *întrebuinţează* zilnic ca un *mijloc de înţelegere indispensabil*. D-l Pellis nu cere la sfîrşitul textului ceea ce am cerut noi prin „foaia personală". În acest procedeu văd o *mare scădere*.

Nu mă împac nici cu procedeul de a alege subiectele (şi mai ales de a le considera bune) prin autorităţi şi prin preoţi. Cum pot să-şi dea seamă autorităţile de ceea ce vrea un anche[ta]tor? Azi va sosi d-l Pellis, dar autoritatea încă nu s-a gîndit că *trebuie subiectul*. Desigur, ca să fie cît mai politicoşi cu d-l Pellis şi cît mai serviabili (doar aşa cere ordinul primit de la Ministerul de Interne!), îi vor recomanda un subiect, la întîmplare. Azi, cînd e soare şi cînd văd pe toate coastele dealurilor oameni la fîn, mă întreb: cine rămîne acasă şi n-are de lucru este un subiect care cunoaşte viaţa agricolă, cunoaşte obiectele, vorbeşte dialectul? Doamne păzeşte! Va fi lucrătorul care-i călător, care a petrecut prea mult ieri (a fost Sîn-Petru) ori un funcţionar, care a văzut, de la distanţă sau chiar ceva de aproape, viaţa ţărănească! Cred că-i mai prudent să nu avansez nimic, să[-l] aştept pe d-l Pellis. Vreau să mai adaug următoarele: San-Càndido, fiind un punct de frontieră, sînt, în această comună, mulţi soldaţi şi mulţi ofiţeri (ca unde-i un regiment!). Va ţine socoteală de toate acestea d-l Pellis? Am să văd.

E foarte uşor să critici, e adevărat! Cred însă că e bine să critici mult la început, cînd îţi formezi anumite convingeri: e bine să te opreşti la fiecare pas şi să te întrebi de-i bun drumul ales; mai tîrziu, cînd ai o experienţă mai mare, sînt multe lucruri [pe] care le faci *automat*, convins de rezultatul lor bun.

Prin faptul că voi lucra cu anche[ta]torii atlaselor de azi, desigur, de la toţi voi cîştiga o experienţă care îmi va permite să aduc puncte de vedere noi pentru atlasul lingvistic al României, ceea ce este absolut necesar. Văd că d-l Jud şi d-l Jaberg se nizuiesc[50] să aducă ceva nou, d-l Bartoli de asemenea; ar fi păcat să fie Atlasul, în România, o imitaţie, ori o copie. E necesar să aducem şi noi un punct de vedere nou. Situaţia noastră e mai uşoară, avem posibilitatea să profităm de tot ce alţii n-au putut profita.

Cu aceste gînduri am plecat să[-i] văd la lucru pe anche[ta]tori.

Mi se pare că V-am pomenit, nu de mult, că, pe la sfîrşitul lunii iulie, [îl] voi însoţi, cîteva zile, în Franţa, în anchetă, pe d-l Bloch, urmaşul lui Gilliéron. Fac tot posibilul ca să pot învăţa cît mai mult şi Vă mulţumesc din inimă pentru ajutorul şi sfaturile ce mi le daţi.

Cred că scrisoarea are să vă găsească la Bran, departe de noianul de preocupări de la Cluj.

Cu multe şi respectuoase salutări

Al DVoastre devotat elev

Sever Pop

62.

Fontenay-aux-Roses, 10 iulie 1927

Iubite Domnule Profesor,

Am sosit din Italia şi [sic] am lucrat cu d-l Pellis, cum aţi putut vedea din scrisoarea trimisă (împreună cu d-l Pellis). [L-]am întîlnit la Torino şi pe d-l Bartoli, prietenul devotat al DVoastre şi admiratorul neamului nostru.

Aş vrea acum să Vă comunic cele văzute şi să vă rog să aprobaţi unele lucrări pregătitoare pentru Atlas, pe care pot să le fac mai ales aici, cum veţi vedea, unde găsesc mult şi bun material.

---

[50] Se străduiesc.

Ce s-a făcut cu „Parabola fiului rătăcitor”, de care vă pomeneam în scrisoarea din San-Càndido? D-l Pellis are obiceiul, bun cred, să trimită în fiecare punct din anchetă cîte unul sau două exemplare din această parabolă. Ajuns în localitate, acest text, tradus în dialect, îi dă posibilitatea să cunoască, în *linii generale*, unele particularităţi caracteristice regiunii. S-ar putea considera traducerea numai ca un material informativ, făr' nici un alt scop, făr' să fie utilizat ca material ştiinţific. În felul acesta, toate obiecţiile ce le făceam mi-au fost distruse.

Alegerea punctelor. Fixarea lor s-a făcut de d-l Bartoli, în colaborare cu Bertoldi; Pellis avea să urmeze un plan bine stabilit. S-au făcut totuşi schimbări de anche[ta]tor. Iată motivele ce mi s-au comunicat: d-l Bartoli a fixat localităţile fără să le cunoască, bazat numai pe distanţa la care se află de un mare centru şi pe configuraţia solului, care indică un fel de izolare, deci un punct bun pentru Atlas. Realitatea dovedea contrarul, cum îmi spunea d. Pellis. Punctul ales, deşi era izolat, deşi era la o distanţă mare de centru, nu era potrivit: populaţia de acolo era venită din diferite regiuni, deci nu prezenta un stadiu de limbă potrivit pentru unitatea Atlasului. În alte cazuri, ca la San-Càndido, nu se găsesc italieni, iar streinii nu vorbesc limba italiană: aceasta mai ales la confinii. Aceste consideraţii l-au făcut pe Pellis să aleagă alte puncte. Înainte de alegere, anche[ta]torul căută să primească informaţii sigure despre un punct; se interesa de ocupaţia locuitorilor, de gradul de cultură, de contactul cu alte centre etc. În felul acesta s-a interesat Pellis despre localităţiile din regiunea ladină, cînd eram împreună cu D-Sa la Secretarul comunei din San-Càndido. Am constatat că cei din partea locului cunosc bine împrejurările în care trăiesc vecinii.

San-Càndido nu l-a crezut nemerit pentru anchetă acum, fiindcă nu se simte nici o influenţă italiană. D-l Pellis are de gînd să se întoarcă acolo peste vreo 2 ani, cînd se va putea, *poate*, constata o influenţă italiană în acest orăşel. Are convingere [sic] că trebuie să se facă şi puţin *naţionalism*, în sensul bun al cuvîntului. Un atlas e o imagine vie a limbii din cuprinsul ţării. Dacă Atlasul italian va arăta că la confinii nu se vorbeşte italiana, ci germana (spre nord), acest fapt poate fi un bun argument pentru cei care cer rectificări de graniţă. Cînd îmi spunea acestea, mă gîndeam la frontiera noastră dinspre Ungaria şi Bucovina. Urmează, cred, să Vă daţi DV. cuvîntul în această chestie delicată. La San-Càndido, deşi sînt nemţi, nu există în şcoala elementară limba *germană*, ci numai cea italiană. Dacă d-l Pellis se va întoarce peste 2 ani, cred că, după 10 ani de viaţă italienească, va putea constata oarecare influenţă.

După ce la San-Càndido am constatat că nu se poate lucra, am venit la Cortina d'Ampezzo. D-l Pellis are o maşină de 12 cai-putere, aşa încît deplasările îi sînt foarte uşoare. Cum era şi nevastă-sa cu D-Sa, eu am venit cu trenul; maşina e închisă şi e numai pentru 2 persoane.

Subiectul la Cortina. Mi-a plăcut mult că d-l Pellis e un om prevăzător, care nu se lasă dus de informaţiile ce le primeşte. Eu cunoşteam, la Cortina, foarte bine terenul: în 5 zile cît am stat singur am intrat în multe case, am discutat cu preotul şi cu două institutoare de acolo. Preotul a primit de la d-l Pellis o scrisoare, identică cu cea de la S. Càndido, în care-l ruga să-i caute un subiect a[i] cărui părinţi şi strămoşi să fie din Cortina şi să aibă vîrsta de 50-60 de ani, să fie un ţăran inteligent. Preotul a mai primit o scrisoare de la Sf. Scaun, prin care este rugat să dea tot sprijinul moral pentru anche[ta]tor. Institutoarele au primit o scrisoare de la Ministerul de Instrucţie şi au fost şi ele rugate să-i caute un subiect. Acestea, cu tendinţe de a găsi un subiect *foarte* inteligent, au voit să-i recomande pe fiica fostului Secretar din Cortina şi-mi spuneau că e foarte bună, cunoaşte bine dialectul, obiectele etc. Ele au făcut şi traducerea textului Parabolei fiului risipitor.

Ce-a făcut d-l Pellis? N-a luat în considerare imediat cele spuse de ele. S-a informat de la un prieten de Universitate, care are un hotel acolo şi care e originar din Cortina, în chestia subiectului. Acest prieten, cu studii universitare, a înţeles imediat rostul Atlasului. I-a

recomandat ca subiect pe un vînător şi agricultor de 65 de ani, care avea o pronunţie clară şi un bun auz şi care cunoştea viaţa de la ţară ca unul care o trăieşte. Acest procedeu mi-a plăcut mult. D-l Pellis îşi dă bine seama de ceea ce înseamnă un subiect recomandat de preot ori de institutor.

Ce-a făcut cu subiectul? Înainte de a începe, a căutat să-l convingă de necesitatea de a vorbi numai dialectul, adică numai cum se zice acolo, în *vorba zilnică*, de ţărani. Cu spiritul fin de observaţie, [l-]a cîştigat imediat pe subiect şi a căutat să-i arate că ceea ce-l va întreba nu-i un lucru care trece peste puterile lui.

Înainte de a vă spune cum am lucrat, trebuie să insist asupra chestionarului, care-i admirabil.

Chestionarul are aproape 8 000 de chestiuni, dar nu este chestionat peste tot, în întregime, fiindcă o anchetă detailată, în care se întreabă tot chestionarul, reclamă un lucru de 8-12 zile. Bineînţeles, în regiunea muntoasă nu se întreabă chestionarul caracteristic regiunii de şes şi celei maritime.

Fotografiile joacă un mare rol în chestionar. Un album de peste 2 000 [de] fotografii este partea cea mai originală a anche[ta]torului Pellis. M-am convins, de data aceasta, de rezultatul bun al fotografiilor şi am văzut că aveaţi mare dreptate cînd susţineaţi un chestionar cu fotografii.

Cred că-i mai bine să încep cu felul de lucru şi cu debitarea chestiunilor. Aici Pellis e artist. Chestionarul începe cu numerarea [sic]: „Să-mi numeri, aşa cum numeri d-Ta cînd vorbeşti cu un prieten, aşa cum vorbeşti cu cei ai casei, nu cum ai învăţat la şcoală” – îi spune d-l Pellis. Pentru ca să-i arate cum, ridică un deget, apoi două ş.a.m.d. Subiectul numeră [sic] în dialect, făr’ să întrebuinţeze forme din italiană. După 30, îi spune să numere numai din zece în zece, adică *zece* (spus de Pellis în dialect), *douăzeci*, *treizeci* etc. Trece la numele zilelor, a[le] lunilor, la unele numiri speciale pentru anumite zile din an, de ex. *Joia mare*, *Vinerea- mare*, *lăsatul secului* etc. Trece apoi la părţile corpului; aici, pentru ca să nu influenţeze răspunsul, arată fiecare parte a corpului. Pluralul de la *nas* îl scoate uşor: „Un nas *al meu* şi cu *unul* al d-tale cîte face?”. „Ce ai în gură, cu care mînînci” – *dinţii* „Şi dacă-i unul cum îi zici?” etc. Părţile corpului s-au făcut foarte uşor. După ce s-au întrebat părţile care nu supără pe subiect, Pellis zice: „Ca să fiu complet, trebuie să-mi spui şi celelalte”. Ţăranul, făr’ să fie jenat, comunică toate formele. Chestionarul e bine redactat. D-l Pellis mi-a promis că-mi va da unul cu anumite observaţii şi rectificări ce le crede necesare după ce a făcut o anchetă în 60 de puncte.

După fiecare grup semantic, în chestionar sînt un număr de *propoziţii* foarte bine grupate. Astfel, de ex., terminii de înrudire sînt grupaţi în legătură cu o *cununie*. Doi tineri se iubesc reciproc, cum se numesc ei? Cum se face cununia? Cum se numesc părinţii copiilor între ei? Cum numeşte tînărul pe părinţii fetei? Cum numeşte fata pe fraţii bărbatului? Pellis întrebuinţa cuvintele comunicate de subiect pentru ca să obţină şi celelalte cuvinte. În felul acesta, subiectul este plasat în un mediu potrivit, iar termenii sînt chestionaţi progresiv cu această descriere a cununiei. Tot aşa, şi cu cei în legătură cu moartea etc.

Pentru ca să cunoască termenii pentru *cununa miresei*, *panglica* care încunjoară [sic] pe cei ce se căsătoresc în faţa altarului, are *fotografii*. Ţăranul se uită cu plăcere şi-i spune imediat termenul. În felul acesta e înlăturată orice sugerare. *Piaţa* poţi s-o primeşti ca răspuns la o fotografie încunjorată [sic] de edificii mari, unde-i tîrg. *Palat*: o casă de la ţară alături de un edificiu pompos. Nu mai vorbesc nimic de *fructe*, de *arbori*, care de asemenea se cunosc uşor. Chestionarul ilustrat al lui Pellis n-are numai o fotografie pentru un obiect sau un lucru, ci mai multe, în diferite poziţii, ceea ce uşurează mult recunoaşterea. Merită să fie relevat faptul că subiectul recunoştea mai uşor un desemn slab decît o fotografie excelentă, bineînţeles nu în toate cazurile.

Pellis a lucrat *9 luni* la alcătuirea acestuia şi mă sfătuia că ar fi foarte bine să încep la Paris adunarea fotografiilor, fiindcă aici găsesc de toate. Am impresia că reuşita anchetei depinde de la [sic] acest chestionar cu fotografii foarte mult. Pellis mă sfătuia să cumpăr totdeauna în dublu exemplar fotografiile, căci aşa a făcut şi el. S-ar putea întîmpla un accident de tren, un foc etc., şi atunci s-a dus toată munca de ani de zile: chestionarul se poate reface, dar fotografiile nu. În legătură cu chestionarul, vă rog să binevoiţi a-mi trimite o sumă ce o veţi crede necesară, pentru ca să cumpăr cărţi şi fotografii şi să încep chestionarul de aici. Suma se poate uşor justifica prin chitanţe în regulă de la librăriile de unde voi cumpăra. O ilustrată bună e *un franc*. O mie de fotografii aş putea aduna uşor. Bineînţeles, numai obiecte şi lucruri care se găsesc şi la noi, unde n-avem fotografii bune.

Gesturile joacă un mare rol la Pellis. Pentru un *bobîrnac* la nas, face gestul; mersul *cracoş* i-l arată; *adierea* pe faţă, de asemenea. Caută să evite cît mai mult chestionarea directă.

Traducerea are părţi slabe. Astfel, de ex., în dialectul ampezzan[51] se spune pentru „foarte” *mas*, dar mai ales în comparaţii. Cînd era însă o propoziţie cu *trop*, subiectul nu întrebuinţa pe *mas*, prefera cuvîntul italian din textul ce i se cerea să-l traducă. Pentru asemenea cazuri, Pellis întrebuinţa propoziţii în care nu se află un cuvînt care ar putea să facă pe subiect să încunjoare [sic] forma *mas*.

Fructele şi arborii nu cresc şi nu sînt aceiaşi peste tot. Pellis notează în parantez dacă există arborele sau fructul sau el este adus numai în *comerţ*. Sînt dese cazurile cînd există un lucru făr’ ca ţăranul să simtă nevoie să-l denumească. Atlasul trebue să fie informator precis.

Plantele nu le recunoştea uşor subiectul, de aceea îmi spunea Pellis că-i bine ca pentru o plantă să fie 3 sau 4 fotografii, una în colori, cu planta întreagă, alta numai fructul, alta numai rădăcina şi în urmă ceea ce se face cu planta. Chestionarul ilustrat al lui Pellis are cîteodată şi cîte o frunză a arborelui care se recunoaşte greu.

Adesea ori [sic] Pellis încerca să sugereze răspunsul intenţionat, ori căută să scoată la iveală forme dispărute. „Nu-Ţi aduci aminte d-Ta, nu se spunea de Tatăl d-Tale cuvîntul acesta?” Forma ce i se comunica era menţionată în notele ce însoţesc fiecare anchetă. La chestiunea *x* punea *ad*, formă sugerată în expresia *y*. Cum vedeţi, se iau toate prevederile.

Subiectul se oboseşte după un ceas sau două, atunci pauza se impune. Mişcător îmi comunica Pellis cum poţi cunoaşte că-i obosit: începe să te întrebe: „Cum, d-Ta nu te oboseşti dacă scrii atîta?”, ceea ce înseamnă că el e obosit. Pellis îmi recomanda să fiu atent totdeauna la această mărturisire a subiectului. – El începeà atunci să aprindă o ţigară, să dea o cafea subiectului, dacă era la partea generală, [pe] care o face la hotel sau altundeva. (La partea specială merge acasă la subiect, unde fotografiază şi obiectele.)

Cînd subiectul e inteligent, e o plăcere să lucrezi, îmi spunea Pellis. Anche[ta]torul, dacă a dat peste un subiect bun, caută să-l amenajeze [sic] şi caută să-i satisfacă plăcerile. Cel de la Cortina n-a putut să ne stea la dispoziţie, într-o duminecă, decît 2 ceasuri, fiindcă era o sărbătoare populară şi voia cu orice preţ să participe. Pellis a trebuit să accepte. În ziua următoare era o mare vînătoare, şi el vroia să participe, ca fiind cel mai bătrîn: a trebuit Pellis să-i acorde din nou acest *concediu*. În felul acesta se pierde multă vreme! În Cortina va trebui să stea 7 zile în loc de 4, cîte a prevăzut.

[51] Grai retoroman din jurul localităţii Cortina d’Ampezzo.

Subiectul îl plăteşte Pellis cu 20 de lire, pentru 6 ore de lucru pe zi. Pe lîngă această mulţumire îi mai face o fotografie şi publică în jurnalul din acea provincie o mică dare de seamă a anchetei. În felul acesta, cînd se prezintă în altă comună, ţaranii cunosc ceea ce face şi-i dau cu mai mare bucurie concursul. „Sînt mici trucuri, pe care le cred necesare”, îmi spunea d-l Pellis. Orice se face pentru ca ancheta să reuşească este binevenit. Acest sistem de reclamă este util chiar şi pentru opera care se va publica mai tîrziu.

În chestia subiectelor, mi-a spus d-l Pellis că femeile sînt foarte bune, dau multe lămuriri şi sînt sincere: cel mai mare defect e că vorbesc prea mult.

Am rămas foarte mulţumit de capabilitatea mea de notare a sunetelor. Prima dată auzeam dialectul ampezzan şi puteam să notez bine. D-l Pellis a rămas foarte mulţumit de verificarea ce-am făcut-o împreună. Diferenţele între transcrierea mea şi a D-Sale erau numai de caractere grafice: eu întrebuinţam sistemul de la Muzeu, pe cînd D-Sa cel al atlasului, unde s-au admis şi semne greceşti. Această reuşită mi-a dat multă siguranţă şi mult curaj.

Am lucrat cu d-l Pellis 3 zile şi o zi am discutat, la San-Càndido, întreagă partea metodică. Atunci mi-a arătat chestionarul şi albumul fotografic. Toate sînt bine plasate în „lada” automobilului, în cutii de tinichea, pentru ca să fie apărate de foc sau de apă.

Aş vrea să adaug aici chestii în legătură cu organizaţia [sic] şi mai ales cu chestia anche[ta]torului. Societatea Filologică Friulană are un fond de aproape 300 000 [de] lire. Din acest fond primeşte Pellis diurna de 140 de lire. De aici Pellis trebuie să-şi plătească spezele ce le are cu automobilul (benzină, mici reparaţii, taxe de adăpost etc.), subiectul şi cheltuielile cu fotografiile şi spezele de expediţie. Pellis este în concediu, prin un ordin special al Ministerului de Instrucţie, mai bine zis, în misiune. Suma de 140 [de] lire zilnic n-o primeşte decît numai cînd *e pe teren*, cînd e în birou primeşte numai jumătate. Pellis mai are obiceiul să cumpere obiecte ce-i par interesante, care vor fi puse în Muzeul Atlasului Lingvistic Italian. Automobilul este proprietatea Societăţii, dar este trecut pe numele lui Pellis, pentru că el trebuie să-şi ia toată responsabilitatea accidentelor. Cu automobilul sînt posibile orice deplasări. I s-a întîmplat des lui Pellis că n-a găsit, în satele din munţi, loc de dormit; maşina îi dă posibilitatea să fac[ă] un 20 km pînă la un orăşel ca să aibă ce mînca şi unde dormì. Cu trenul, pe linii secundare, e foarte greu şi trebuie aşteptat mult; pe liniile mari nu sînt opriri în satele puţin însemnate. Automobilul lui Pellis e o mică farmacie individuală, pentru orice neajunsuri.

Chestionarul este făcut în două exemplare, cu o hîrtie de copiat. Un exemplar se trimite directorului (o dată d-lui Bartoli, altă dată d-lui Bertoldi, deci alternativ) şi numai cînd acesta confirmă primirea, atunci se trimite celalalt exemplar Societăţii.

Fotografiile au o legendă detailată: locul, timpul, ora cînd s-a făcut fotografia; obiectul cu terminologia şi cu alte indicaţii necesare pentru cercetări.

Pellis are obiceiul să se uite peste răspunsurile transcrise. Unde este evidentă şi sigură lipsa accentului, face completarea necesară. Cînd începe o altă anchetă, în alt punct, el nu mai are nimic din ancheta precedentă.

Maşina anche[ta]torului e asigurată; materialul ce-l duce cu sine (deci chestionarul şi mai ales albumul), de asemenea. Chiar Pellis are o asigurare personală pentru orice eventualitate. Un mic revolver de buzunar e un prieten care-l însoţeşte; pînă acum n-a întîmpinat nici o dificultate care l-ar fi silit să-l utilizeze. Odată a fost dus vreo 20 km de nişte poliţişti proşti, dar imediat a fost pus în libertate, căci ordinul prefectului judeţului îl apără.

Pellis mi-a dat raportul făcut la Societate, mi-a dat plicuri, care îmi uşurează comandarea la noi; mi-a spus ce hîrtie de copiat e bună, ce creioane etc., cu un cuvînt mi-a spus tot ce ar

putea fi de folos şi tot ceea ce a putut constata D-Sa, după doi ani de muncă pe teren şi un an de laborator. Îmi permit să vă rog, la acest loc, să binevoiţi a-i mulţumi, prin Muzeu, de afabilitatea şi dragostea cu care mi-a dat lămuriri şi cu care m-a primit. Am impresia, după toate cele văzute pînă acum, că ancheta aceasta e mai bună. Cred că-i bine să Vă spun că d-l Pellis e un profesor de liceu, cu multă experienţă, cu studii făcute la Innsbruck şi cu o activitate în învăţămîntul secundar. În schimb, d-l Scheuermeier e un institutor, cum îmi spunea d-l Bartoli. Oricare ar fi cunoştinţele acestui [sic] din urmă, este totuşi o deosebire între un institutor şi un profesor. Eu cred că această deosebire se va vedea şi în Atlas.

Am plecat, după această rodnică experienţă, spre Paris. Vroiam, cu orice preţ, să mă opresc, în drum, la Torino. D-l Pellis a dat o telegramă d-lui Bartoli, să mă aştepte la gară, fiindcă nu voi putea rămîne, în Torino, decît de la ora 10 seara pînă la 1. D-l Bartoli m-a aşteptat la gară, cu „Glasul Bucovinei” în mînă, şi împreună cu Prof. Mancini, de la Univ.[ersitatea] din Pisa, azi deputat.

Întîlnirea a fost mişcătoare. Prietenul D. Voastre de la Viena şi colaboratorul la Studiile istroromâne mi-a făcut o primire măgulitoare. Mi-e greu, Vă rog să mă credeţi, să vă spun toată mulţumirea sufletească şi toată dragostea ce mi-o arăta la fiecare pas.

N-a fost chip să plec mai departe, în seara aceea: „La Roma stai să[-l] vezi pe Papa, iar la Torino pe Prietenul şi Fratele vostru”, îmi spunea în româneşte d-l Bartoli.

Am discutat toată vremea cu D-Sa italieneşte. Păcatele mele, am învăţat binişor italiana în cele 16 zile. La Cortina am ajuns să fiu prieten cu toţi funcţionarii de la Poştă şi conversaţia cu ei m-a ajutat mult.

Lucrarea mea i-a plăcut foarte mult. A discutat cu mine punctele unde nu suntem de acord. Eu am apărat părerile mele şi am căutat să-i arăt că altfel influenţează trenul la noi, altfel sînt staţiunile climaterice şi organizaţia [sic] bisericii. Noi nu putem fixa distanţa de 7 km, nu putem distinge centre mici, medii şi mari etc.

M-a dus, în ziua următoare, la Universitate. Acolo mi-a arătat sala Atlasului. Chestionarul este *tăiat* şi răspunsurile sînt lipite pe fişe, ca şi la DA, cu indicaţiile necesare. D-l Bartoli crede că va publica atlasul fără linia departamentelor (ca în ALF), dar cu numele comunelor.

Nu[-i] prea iubeşte pe nemţi şi mai ales nu „simpatizează” Atlasul lor. Sfatul d-lui Jud mi-a fost foarte util. Dacă le-aş fi spus că vin din Elveţia, cred că nici d-l Pellis, nici d-l Bartoli nu m-ar fi primit cu atîta afabilitate. Acum sînt între ciocan şi nicovală. D-lui Jud i-am promis că-i voi comunica impresiile ce le am despre ancheta lui Pellis. Impresiile mele sînt din cele mai bune. Dacă-i voi spune tot ce cred d-lui Jud, cred că D-Sa nu se va supără. Cel mai bun prieten e adevărul. Am să-i scriu d-lui Jud zilele acestea şi să-i spun ce-am văzut, făr' să caut să accentuez că Atlasul lingvistic al lui Bartoli îmi pare *foarte* bun. – Ce sfat îmi daţi DV. în această chestie?

D-l Bartoli m-a invitat la masă seara. În acea zi [l-]am întîlnit pe d-l Terracini[52], care mi-a mulţumit pentru lucrare şi mi-a promis că-mi va trimite cîteva articole ale D-Sale.

D-l Bartoli m-a rugat să-i scriu ceva pentru Archivio glot.[tologico italiano]. Mi-a recomandat să fac o autocritică a lucrării mele. Cred că o voi face şi îi voi trimite-o [sic] pînă la sfîrşitul acestei luni. Voi adăuga cîteva precizări şi observaţii şi voi spune că anchete prin chestionare pot servi ca material *informativ* foarte bun şi *destul de util*. Dacă aş vorbi de „Tableaux phonétiques” a[le] d-lui Gauchat şi a[le] colaboratorilor, ar trebui să arăt din nou inferioritatea anchetei lor, ceea ce nu mi se pare tocmai convenabil şi nemerit.

---

52 Benvenuto Terracini (1886–1968), urmaşul lui M. Bartoli la conducerea ALIt.

Pentru „Mélange” nu voi putea termina „verbele cu litera B”. Aş vrea să fac chestionarul cît voi mai sta aici. Adunarea diferitelor cărţi de botanică, chimie, mineralogie şi ceva medicină, clasarea materialului cer vreme. Pentru „Mélanges” mă gîndesc să fac o completare la cartea lui Hochuli [?] despre termenii căilor de comunicaţie. El n-are despre limba română decît un cuvînt: *stradă*. Mai e ceva care mă face să nu dau la „Mélanges” o lucrare mai mare: la Văleni nu-s caractere fonetice şi-i un supliciu să publici. În tot cazul, vă voi trimite lucrarea înainte de a o da Dlui Iorga. Dacă DV. nu o veţi crede nemerită pentru „Mélanges”, sosit în ţară, în vreo 3-4 luni, între alte lucrări ale Muzeului, voi putea continua lucrarea cu verbele. D-lui Iorga pot să-i dau lucrarea chiar în februarie; DSa poate s-o publice în partea a 2-a a „Mélanges”-ului.

După toate cele comunicate, Vă rog să-mi spuneţi dacă credeţi că-i bine să merg şi cu d-l Scheuermeier în anchetă, în octomvrie. Pe mine mă leagă cuvîntul dat.

Aş vrea să Vă mai rog de ceva, de o mare importanţă. Drumul şi toate spezele făcute se urcă la suma de 2 500 fr. fr. Ce să fac? Am o nouă datorie de 1 800 fr. fr. N-aş putea să[-i] cer d-lui Lapedatu vreun ajutor? E foarte curios faptul că toţi cei care [îl] cunosc pe d-l Lupaş [sic] au primit ajutoare însemnate: fiul DSale, care face Comerţul, a primit ajutor din fondurile Ministerului Sănătăţii, ori i-a exoperat, la Naţională, un schimb avantajos. N-aş putea să fac un raport la Ministerul de Instrucţie? N-aş putea să cer un ajutor pentru lucrările pregătitoare necesare atlasului? În tot cazul, nu pot să plec de aici făr’ să achit aceste avansuri. – Vă rog încă o dată să mă scuzaţi dacă insist şi asupra acestei părţi. DVoastră cunoaşteţi foarte bine ce înseamnă un drum în o ţară streină şi mai ales azi în Italia, cînd viaţa e de 2 ori mai scumpă ca la Paris. La întoarcere am să vă arăt facturile, luate de la hotelurile unde am stat, drept curiozitate.

DR partea II am primit-o, vă mulţumesc mult. Am să predau şi exemplarul ce-a venit, la adresa mea, pentru d-l Munteanu.

Eu voi veni în ţară pe la 10 oct. şi voi sta la Muzeu, după cum mi-aţi comunicat DV. Pentru această părintească bunăvoinţă, vă mulţumesc din nou.

Vă urez petrecere frumoasă la Bran. Transmiteţi, Vă rog, Doamnei respectuoase salutări şi sărutări de mîni.

Cu cele mai sincere mulţumiri şi cu cele mai respectuoase salutări.

Al DVoastre devotat elev

Sever Pop

66.

[Carte poştală ilustrată]

S. Angelo[53], 1 oct. 927

Iubite Domnule Profesor,

Am sosit ieri dimineaţă la Milano, iar azi sînt la 33 km la S. Angelo cu d-l Scheuermeier. Cred că voi sta aici două zile şi apoi voi pleca spre Cluj, dacă unele inconveniente nu se vor ivì. De la Paris am plecat cam repede; n-am putut să aranjez nimic, fiindcă ajutorul d-lui Ministru Lapedatu n-a sosit şi valuta mi-a pricinuit multe neajunsuri. – Experienţa d-lui

[53] Punctul 274 din AIS.

Sch.[euermeier] cred că-mi va servì mult pentru Atlasul nostru. Azi am sosit aici făr' să cunoaştem nici unul nici altul regiunea. Cu toate acestea, am găsit un subiect bun, cu care începem lucrul peste două ceasuri. Cu cele mai respectuoase salutări al D-Voastre devotat

Sever Pop

Heureux de pouvoir travailler avec dl. Pop, dans lequel nous mettons notre espoir pour l'atlas roumain. Je me permets de vous exprimer ma considération particulière.

P. Scheuermeier

(Text stabilit şi note de NICOLAE MOCANU)

Cuvinte-cheie: Sever Pop, corespondenţă, Sextil Puşcariu, dialectologie, geografie lingvistică, atlase lingvistice, ALR.

Keywords: Sever Pop, correspondence, Sextil Puşcariu, dialectology, lingvistic geography, lingvistic atlas, ALR.